УДК 327.7
DOI: 10.46493/2663-2675.34(4).2024.30

Ірина Дзюбленко
Кандидат історичних наук, доцент
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
01601, вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна
https://orcid.org/0000-0002-5274-3258
Наталія Жабінець
Кандидат політичних наук, доцент
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
01601, вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна
https://orcid.org/0009-0002-8054-4202

Досвід та перспективи подальшої євроінтеграції країн Південно-Східної Європи

Анотація. Дослідження євроінтеграційних процесів у країнах Південно-Східної Європи набуває особливої актуальності в умовах зростаючої геополітичної напруженості та необхідності зміцнення стабільності на європейському континенті. Метою дослідження було проведення комплексного аналізу євроінтеграційних процесів у Південно-Східній Європі, оцінка поточного стану реформ та визначення ключових факторів, що впливають на перспективи подальшої інтеграції регіону. В межах цього було проаналізовано значну кількість документів, звітів тощо. Було досліджено особливості євроінтеграційних процесів у країнах регіону, які вже є членами Європейського Союзу, та виявлено, що вони демонстрували різні моделі економічного зростання: південноєвропейські країни розвивали модель, орієнтовану на споживання та засновану на борговому фінансуванні, тоді як країни Центральної та Східної Європи обрали експортно-орієнтовану модель, що значною мірою залежала від прямих іноземних інвестицій. Аналіз євроінтеграційних заходів та реформ у країнах, які ще не приєдналися до Європейського Союзу, показав нерівномірний прогрес у виконанні Копенгагенських критеріїв. Економічні реформи, спрямовані на створення функціонуючої ринкової економіки та підвищення конкурентоспроможності, залишаються ключовим викликом. Прямі іноземні інвестиції відіграли важливу роль у модернізації економік, але їх вплив на конвергенцію з Європейським Союзом був неоднозначним. Лібералізація торгівлі сприяла значному зростанню обсягів торгівлі між країнами регіону та Європейським Союзом, однак економічна конвергенція залишається повільною. Оцінка перспектив подальшої євроінтеграції виявила складну геополітичну динаміку. Зростаюча конкуренція між Європейським Союзом та іншими глобальними гравцями, зокрема Росією та Китаєм, створює додаткові виклики для євроінтеграційних прагнень країн регіону. Енергетична залежність деяких країн від Росії та значні китайські інвестиції в інфраструктуру створюють потенційні ризики для енергетичної безпеки та можуть призвести до конфлікту інтересів. Європейський Союз посилює вплив у регіоні через нову методологію розширення та фінансові інструменти. Дослідження показало, що успішна інтеграція вимагає структурних реформ, зміцнення демократії, розвитку економіки та подолання історичних конфліктів. Результати дослідження можуть бути використані для розробки ефективних стратегій підтримки євроінтеграційних процесів у регіоні та вдосконалення політики ЄС щодо країн Південно-Східної Європи

Ключові слова: євроскептицизм; націоналізм; соціальна справедливість; верховенство права; електоральна динаміка; політична поляризація; демократичні інститути

Вступ

Процес європейської інтеграції є одним з найважливіших геополітичних процесів сучасності, який має значний вплив на розвиток країн Європи, зокрема Південно-Східної Європи. Ця тема потребує ретельного

Отримано: 30.04.2024, Перевірено: 05.08.2024, Прийнято: 26.08.2024

Suggested Citation:

Dziublenko, I., & Zhabinets, N. (2024). Experience and prospects for further European integration of South-Eastern Europe. *Foreign Affairs*, 34(4), 30-42. doi: 10.46493/2663-2675.34(4).2024.30.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

вивчення, оскільки досвід євроінтеграції країн цього регіону може стати важливим орієнтиром для інших держав, які прагнуть приєднатися до Європейського Союзу. Проблематика дослідження полягає в тому, що процес євроінтеграції країн Південно-Східної Європи має свої особливості та виклики, які потребують ґрунтовного аналізу. Зокрема, важливо дослідити досвід тих країн регіону, які вже є членами ЄС, та проаналізувати перспективи подальшої інтеграції для тих держав, які ще не приєдналися до Союзу.

Дослідження процесів європейської інтеграції в контексті різноманітності капіталістичних моделей і траєкторій криз на східній периферії Європи представлено в роботі автора D. Bohle (2021), який наголошує на необхідності врахування цих факторів при аналізі євроінтеграційних процесів у регіоні, що дозволяє глибше зрозуміти складність і багатовимірність цих процесів. Колективна монографія за редакцією C. Hill *et al*. (2023) пропонує всебічний аналіз ролі Європейського Союзу на міжнародній арені. Зокрема, значну увагу приділено відносинам ЄС з країнами Південно-Східної Європи, що дозволяє краще зрозуміти специфіку євроінтеграційних процесів у цьому регіоні та їх вплив на міжнародні відносини.

Стисле, але змістовне введення в проблематику Європейського Союзу пропонує робота J. McCormick (2020), він розглядає ключові аспекти функціонування ЄС, включаючи його історію, інституції та політики, а також процеси розширення Союзу та інтеграції нових членів. Це дослідження є цінним для розуміння загального контексту євроінтеграції країн Південно-Східної Європи. Геополітизація Східного партнерства ЄС є предметом дослідження D. Cadier (2021). Аналізуючи цей процес у контексті відносин Союзу зі східними сусідами, автор розглядає його вплив на євроінтеграційні перспективи країн регіону, що дозволяє краще зрозуміти роль геополітичних факторів у процесах інтеграції.

У роботі S. Giner (2022) досліджено взаємозв'язки між політичною економією, легітимацією та роллю держави в Південній Європі. Розглядаючи ці питання крізь призму нерівномірного розвитку регіону, автор аналізує їх вплив на процеси євроінтеграції, що дозволяє глибше зрозуміти специфіку цих процесів у країнах Південної Європи. Дослідження X. Richet (2020) зосереджується на питаннях прямих іноземних інвестицій, транзиту та залежності в країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Аналізуючи ці процеси в рамках взаємодії між ЄС та Західними Балканами, автор розглядає їх вплив на євроінтеграційні перспективи регіону, що дозволяє краще зрозуміти економічні аспекти інтеграції.

Автори G. Radosavljević *et al*. (2020) аналізують динаміку зближення рівнів доходів у регіоні та ЄС, використовуючи економетричні моделі та статистичні дані. Результати дослідження свідчать про наявність певної конвергенції доходів між Південно-Східною Європою та ЄС, особливо для країн, які вже є членами Союзу. Водночас, автори відзначають, що темпи зближення рівнів доходів є досить повільними, а для деяких країн регіону, які ще не приєдналися до ЄС, спостерігаються навіть тенденції до дивергенції. Дослідники пояснюють ці процеси низкою факторів, таких як структурні особливості економік країн Південно-Східної Європи, недостатня ефективність інституцій, а також зовнішні виклики, зокрема, глобальні економічні кризи. Автори наголошують на необхідності проведення структурних реформ та посилення інституційної спроможності країн регіону для прискорення процесів конвергенції доходів з ЄС.

Дослідження B. Chistruga & R. Crudu (2021) присвячено аналізу впливу європейської інтеграції на конкурентоспроможність нових країн-членів ЄС, у тому числі держав Південно-Східної Європи. Автори розглядають різні аспекти конкурентоспроможності, такі як продуктивність праці, інноваційний потенціал, якість інститутів та інфраструктури. B. Chistruga & R. Crudu (2021) відзначають, що процес євроінтеграції загалом позитивно вплинув на конкурентоспроможність нових країн-членів ЄС. Зокрема, приєднання до Союзу сприяло зростанню продуктивності праці, залученню іноземних інвестицій та покращенню інституційного середовища в цих країнах. Водночас, дослідники наголошують на наявності значних відмінностей у рівнях конкурентоспроможності між новими та старими членами ЄС, а також між самими новими членами.

Попри значний внесок проаналізованих досліджень у розуміння процесів євроінтеграції в Південно-Східній Європі, деякі аспекти цієї проблематики потребують подальшого вивчення. Зокрема, комплексний аналіз досвіду країн регіону, які вже є членами ЄС, з точки зору їхніх здобутків і викликів на шляху інтеграції, дозволив би виявити можливі шляхи оптимізації цих процесів для країн, які ще прагнуть приєднатися до Союзу.

Метою цього дослідження було проаналізувати досвід та перспективи подальшої євроінтеграції країн Південно-Східної Європи. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання: дослідити особливості євроінтеграційних процесів у країнах Південно-Східної Європи, які вже є членами ЄС; проаналізувати євроінтеграційні заходи та реформи в тих країнах регіону, які ще не приєдналися до Європейського Союзу; оцінити перспективи подальшої євроінтеграції країн Південно-Східної Європи з урахуванням сучасних геополітичних викликів.

Матеріали та методи

Дослідження досвіду та перспектив подальшої євроінтеграції країн Південно-Східної Європи базувалося на комплексному аналізі широкого спектру джерел та застосуванні різноманітних методів наукового пізнання. Джерельну базу дослідження склали офіційні документи Європейського Союзу, зокрема звіти European Commission (2023a; 2023b; 2023c; 2023d; 2023e) про прогрес країн-кандидатів у виконанні Копенгагенських критеріїв. Ці звіти надали актуальну інформацію про стан реформ та виконання вимог ЄС у країнах регіону. Важливим джерелом інформації стали міжнародні угоди, зокрема Угоди про стабілізацію та асоціацію між ЄС та країнами Західних Балкан (Stabilisation and Association Agreement, 2003). Аналіз цих документів дозволив оцінити правові рамки співпраці між ЄС та країнами регіону та визначити

ключові напрямки реформ. Для аналізу економічних аспектів євроінтеграції були використані статистичні дані та аналітичні звіти міжнародних організацій. Зокрема, було проаналізовано дані Світового банку щодо економічного розвитку країн Західних Балкан (Western Balkans Regular Economic Report, 2024), звіти UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) про прямі іноземні інвестиції (Foreign direct investment…, 2023), дані Міжнародної організації праці щодо рівня безробіття (Unemployment Rates Around the World…, 2024). Для оцінки прогресу країн у боротьбі з корупцією було використано дані Індексу сприйняття корупції, що публікується організацією Transparency International (Corruption perceptions index, 2023). Це дозволило порівняти ситуацію в країнах регіону з середніми показниками по ЄС.

У дослідженні було зіставлено досвід євроінтеграції різних країн Південно-Східної Європи. Порівняно моделі економічного зростання, обрані південноєвропейськими країнами та країнами Центральної та Східної Європи, що дозволило виявити їх вплив на процес євроінтеграції. Особливу увагу приділено аналізу експортно-орієнтованої моделі зростання країн ЦСЄ та моделі, орієнтованої на споживання, у південноєвропейських країнах. Досліджено процеси адаптації законодавства країн регіону до норм ЄС, реформування державних інституцій та впровадження європейських стандартів у різних сферах. Детально розглянуто питання судової реформи, боротьби з корупцією та зміцнення верховенства права в контексті виконання Копенгагенських критеріїв.

Проведено комплексний аналіз євроінтеграційних процесів як складної системи взаємопов'язаних економічних, політичних та соціальних факторів. Виявлено взаємозв'язки між різними аспектами євроінтеграції та їх вплив на загальний прогрес країн регіону. Особливу увагу приділено впливу економічних реформ на соціальну сферу та політичну стабільність. Оцінено вплив зовнішніх акторів, зокрема Росії та Китаю, на євроінтеграційні процеси в регіоні. Проаналізовано дані щодо енергетичної залежності країн регіону від Росії та обсяги китайських інвестицій в інфраструктуру. Розглянуто потенційні геополітичні наслідки цього впливу для процесу євроінтеграції.

У процесі дослідження було розроблено оригінальну шкалу оцінювання прогресу країн Південно-Східної Європи у виконанні Копенгагенських критеріїв. Шкала від 1 до 100 балів застосовувалась для оцінки прогресу у політичній, економічній та адміністративній сферах. Оцінки формувались на основі аналізу офіційних звітів Європейської Комісії, статистичних даних міжнародних організацій та експертних оцінок. Політичні критерії включали оцінку стабільності демократичних інституцій, дотримання прав людини та незалежності судової системи. Економічні критерії охоплювали наявність функціонуючої ринкової економіки, макроекономічну стабільність та рівень економічної конвергенції з ЄС. Адміністративні критерії оцінювали здатність імплементувати *acquis communautaire*, ефективність державного управління та адміністративну спроможність освоєння фондів ЄС. Ці оцінки призначені для загального порівняння відносного прогресу країн і не претендують на абсолютну точність, а скоріше відображають загальні тенденції у процесі євроінтеграції країн регіону.

Результати

Особливості євроінтеграційних процесів у країнах Південно-Східної Європи – членах ЄС. Процес європейської інтеграції країн Південно-Східної Європи (ПСЄ) характеризувався складними економічними трансформаціями, які мали на меті адаптацію їхніх економік до стандартів Європейського Союзу. Ця адаптація відбувалася на тлі переходу від планової до ринкової економіки, що створювало додаткові виклики.

Країни ПСЄ демонстрували різні моделі економічного зростання в процесі євроінтеграції. Зокрема, південноєвропейські країни, такі як Іспанія та Португалія, розвивали модель зростання, орієнтовану на споживання та засновану на борговому фінансуванні. Натомість країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), включаючи Польщу, Угорщину, Чехію та Словаччину, обрали модель експортно-орієнтованого зростання, що значною мірою залежала від прямих іноземних інвестицій (ПІІ) (Vukov, 2023).

Ця різниця у стратегіях економічного розвитку мала глибокі наслідки для процесу євроінтеграції. Південноєвропейські країни зіткнулися з проблемами високого рівня заборгованості та низької конкурентоспроможності, що стало особливо очевидним під час фінансової кризи 2008 року. Як зазначає V. Vukov (2023), борг-базована модель зростання, орієнтована на споживання, у Південній Європі до 2008 року, з різними рівнями коригування після кризи створила значні економічні виклики для цих країн у процесі інтеграції.

З іншого боку, країни ЦСЄ, завдяки своїй орієнтації на експорт та залучення ПІІ, змогли досягти більш стійкого економічного зростання. M. Blikhar (2023) відзначає, що «лібералізація зовнішньої торгівлі під умовами європейської інтеграції повинна підвищити її надійність та незворотність». Це твердження підкреслює важливість торговельної лібералізації як ключового аспекту економічної інтеграції для країн ЦСЄ.

Важливо зазначити, що процес економічної інтеграції не був однорідним навіть серед країн одного регіону. Наприклад, Словаччина, активізувала європейський вектор найпізніше з усіх країн ЦСЄ – лише наприкінці 1990-х років. Це було пов'язано як з економічними, так і з політичними факторами (Blikhar, 2023).

Одним з ключових економічних аспектів інтеграції було приведення торговельної політики країн ПСЄ у відповідність до спільної торговельної політики ЄС. Це включало лібералізацію торгівлі, зниження тарифних бар'єрів та гармонізацію регуляторних норм. Важливим аспектом економічної інтеграції було також залучення прямих іноземних інвестицій. Країни ЦСЄ, зокрема, активно використовували цей інструмент для модернізації своїх економік. FDI-залежна (Foreign Direct Investment) експортно-орієнтована модель зростання у Східній Європі стала ключовою характеристикою економічного розвитку цих країн у процесі євроінтеграції (Vukov, 2023). Інституційні реформи та адаптація законодавства були критично важливими аспектами євроінтеграційних процесів у країнах

Південно-Східної Європи (Vos, 2020). Ці процеси вимагали значних зусиль та ресурсів, оскільки передбачали фундаментальну перебудову правових та інституційних систем цих країн.

Одним з ключових аспектів інституційних реформ було створення та зміцнення незалежних регуляторних органів. Це включало реформування судової системи, створення антикорупційних органів, посилення захисту прав власності та забезпечення верховенства права. Ці реформи були необхідними для виконання Копенгагенських критеріїв, які є обов'язковими для вступу до ЄС.

У 1993 році були висунуті певні вимоги (так звані «копенгагенські критерії») до країн, які висловили бажання приєднатися (Copenhagen European Council…,1993; Dudley, 2020). Ці критерії включали стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу і захист меншин; функціонуючу ринкову економіку та здатність впоратися з конкурентним тиском і ринковими силами в межах ЄС; здатність взяти на себе зобов'язання членства, включаючи дотримання цілей політичного, економічного та валютного союзу (Blikhar, 2023).

Адаптація законодавства була особливо складним процесом, оскільки вимагала гармонізації національних законів з *acquis communautaire* – сукупністю правових норм ЄС. Це стосувалося широкого спектру сфер, включаючи конкурентне право, захист прав споживачів, екологічне законодавство, трудове право та багато інших.

Важливо зазначити, що процес адаптації законодавства не був однаковим для всіх країн ПСЄ. Наприклад, Угорщина отримала членство в МВФ ще 1982 року, а 1988 року першою з країн ЦСЄ отримала кредит стендбай (Blikhar, 2023). Це свідчить про те, що деякі країни почали процес інституційних реформ раніше за інших.

Одним з ключових викликів у процесі інституційних реформ була необхідність забезпечення не лише формального прийняття законодавства, але й його ефективної імплементації. ЄС просував внутрішні банки розвитку, фінансував створення агентств із залучення інвестицій та агентств регіонального розвитку; та зміцнював інституції державної допомоги, які були ключовими для залучення ТНК (Транснаціональні корпорації.) у складні сектори, такі як автомобілебудування чи ІКТ (Інформаційно-комунікаційні технології) (Albu Comănescu, 2021). Це підкреслює комплексний підхід ЄС до інституційних реформ у країнах ПСЄ.

Соціальні наслідки євроінтеграції для країн Південно-Східної Європи були значними та багатогранними. Процес інтеграції призвів до глибоких змін у соціальній структурі, системі цінностей та способі життя громадян цих країн. Одним з ключових соціальних наслідків євроінтеграції було підвищення мобільності робочої сили. Відкриття кордонів в рамках ЄС дозволило громадянам країн ПСЄ шукати роботу в інших країнах-членах. Це призвело до значних міграційних потоків, особливо з країн ЦСЄ до більш розвинених країн Західної Європи. Збільшення попиту на польські продукти харчування за кордоном було полегшено трудовою міграцією з Польщі, яка стала ще одним сприятливим наслідком європейської інтеграції, незважаючи на деякі критичні оцінки цього явища (Blikhar, 2023).

Трудова міграція мала як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, вона сприяла зниженню рівня безробіття в країнах походження та забезпечила додаткове джерело доходів для багатьох сімей через грошові перекази. З іншого боку, це призвело до еміграції висококваліфікованих фахівців та демографічних проблем у деяких країнах ПСЄ.

Іншим важливим соціальним аспектом євроінтеграції було впровадження європейських стандартів у сфері соціального захисту та трудових відносин. Це включало посилення захисту прав працівників, впровадження антидискримінаційного законодавства та покращення умов праці. ЄС не лише вимагав лібералізації та приватизації, але й допомагав розбудовувати державні потенціали розвитку, що включало і соціальну сферу (Albu Comănescu, 2021).

Євроінтеграція також мала значний вплив на систему освіти в країнах ПСЄ. Впровадження Болонської системи, розширення програм студентського обміну, таких як *Erasmus*, та визнання кваліфікацій між країнами-членами ЄС відкрили нові можливості для молоді цих країн (Reilly & Sweeney, 2022).

Важливо зазначити, що соціальні наслідки євроінтеграції не були однаковими для всіх верств населення. У той час як деякі групи отримали значні переваги від інтеграції, інші зіткнулися з проблемами адаптації до нових умов. Наприклад, M. Blikhar (2023) зазначає, що в Польщі «важка промисловість постраждала найбільше, що призвело до швидкого зростання рівня безробіття».

Євроінтеграція також призвела до змін у системі цінностей та ідентичності. Зближення з європейськими нормами та стандартами вплинуло на культурні та соціальні аспекти життя в країнах ПСЄ. Це включало посилення захисту прав меншин, гендерної рівності та інших європейських цінностей.

Членство в ЄС розглядається країнами ЦСЄ як кульмінація їхніх мрій про повернення до Європи після штучного поділу останньої (Van Oudenaren, 2021). Це вказує на глибокий культурний та ідентичнісний аспект євроінтеграції для цих країн.

Соціальні наслідки євроінтеграції для країн ПСЄ були складними та багатогранними. Вони включали як позитивні аспекти, такі як підвищення мобільності, покращення соціальних стандартів та розширення можливостей, так і виклики, пов'язані з адаптацією до нових умов та збереженням національної ідентичності в рамках більшого європейського простору.

Підсумовуючи, можна сказати, що євроінтеграційні процеси в країнах Південно-Східної Європи мали як спільні риси, так і значні відмінності. Ці відмінності були зумовлені як історичними та економічними факторами, так і різними підходами ЄС до управління інтеграцією в різні періоди. Ключовим висновком є те, що євроінтеграція – це складний та багатогранний процес, який вимагає ретельного балансування між національними інтересами та вимогами ЄС, а також адаптації до нових економічних та соціальних реалій.

Євроінтеграційні заходи та реформи в країнах Південно-Східної Європи, які ще не приєдналися до ЄС. Процес євроінтеграції для країн ПСЄ, які ще не є членами Європейського Союзу, являє собою складний та багатогранний шлях, що вимагає суттєвих реформ

та трансформацій у різних сферах суспільного життя. Ця дорога до ЄС характеризується як значними досягненнями, так і серйозними викликами, що потребують постійної уваги та зусиль з боку урядів цих країн.

Копенгагенські критерії, встановлені Європейською Радою в 1993 році, залишаються наріжним каменем процесу розширення ЄС. Вони включають політичні, економічні та адміністративні вимоги, які країни-кандидати повинні виконати для вступу до ЄС (Copenhagen European Council..., 1993). Виконання Копенгагенських критеріїв залишається ключовою умовою для всіх країн, які прагнуть до членства в ЄС.

Для країн ПСЄ прогрес у виконанні цих критеріїв є нерівномірним та залежить від специфічних умов кожної країни. Наприклад, Сербія досягла значного прогресу в економічних реформах, але стикається з викликами у сфері верховенства права та нормалізації відносин з Косово. За даними Замінити на European Comission (2023d), Сербія досягла певного прогресу у виконанні критеріїв щодо функціонування демократичних інституцій та реформування державного управління, але потребує подальших зусиль у сфері судової реформи та боротьби з корупцією.

Боснія і Герцеговина, з іншого боку, стикається з більш фундаментальними проблемами, пов'язаними з її складною конституційною структурою. Конституційна архітектура Боснії і Герцеговини, створена Дейтонськими угодами, часто виступає перешкодою для ефективного впровадження реформ, необхідних для виконання копенгагенських критеріїв (Kurecic & Brodanac, 2021).

Північна Македонія демонструє прогрес у багатьох сферах, особливо після вирішення суперечки з Грецією щодо назви країни. Незважаючи на значні зусилля, Північна Македонія все ще стикається з викликами у сфері реформування судової системи та боротьби з організованою злочинністю (Qorraj *et al.*, 2024). Діаграма (Рис. 1) ілюструє оцінку прогресу країн ПСЄ у виконанні копенгагенських критеріїв станом на 2023 рік. Оцінки базуються на експертних висновках та офіційних звітах Європейської Комісії.

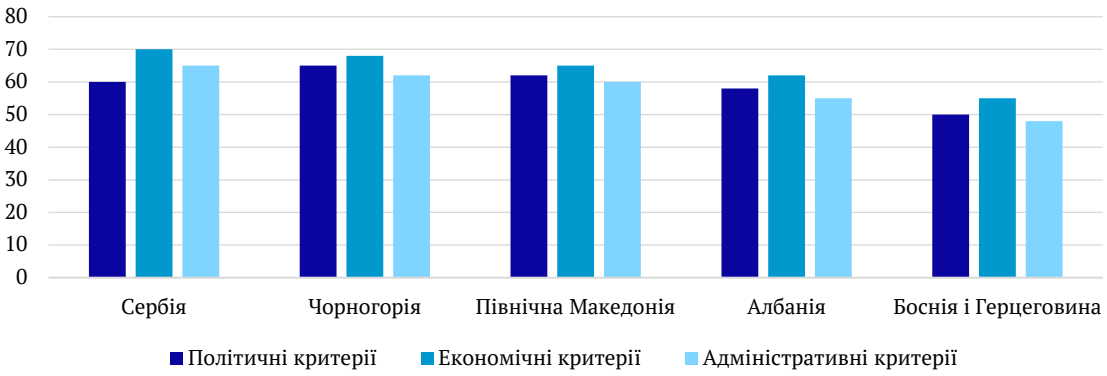

Рисунок 1. Прогрес країн ПСЄ у виконанні копенгагенських критеріїв

Примітка: Наведені значення прогресу у виконанні політичних, економічних та адміністративних критеріїв (за шкалою від 1 до 100) є приблизними оцінками автора, базованими на аналізі доступних даних та експертних оцінок станом на 2023 рік

Джерела: створено автором на основі звітів European Commission (2023a; 2023b; 2023c; 2023d; 2023e)

Економічні реформи відіграють ключову роль у процесі євроінтеграції країн ПСЄ. Ці реформи спрямовані на створення функціонуючої ринкової економіки та підвищення конкурентоспроможності країн на європейському ринку. Економічна конвергенція з ЄС залишається одним з найбільших викликів для країн ПСЄ.

ПІІ відіграють важливу роль у модернізації економік країн ПСЄ. Однак, вплив ПІІ на конвергенцію з ЄС є неоднозначним і залежить від секторального розподілу інвестицій та здатності місцевих економік абсорбувати технології та знання (Richet, 2020). Наприклад, у Сербії значна частка ПІІ спрямовується у виробничий сектор, що сприяє розвитку експортоорієнтованих галузей. За даними Національного банку Сербії, обсяг ПІІ в країну у 2022 році склав 4,6 млрд євро, що свідчить про зростаючу привабливість країни для іноземних інвесторів (Foreign direct investment..., 2023).

Важливим аспектом економічних реформ є лібералізація торгівлі. Країни ПСЄ активно працюють над гармонізацією своїх торговельних режимів з нормами ЄС. Впровадження Угод про стабілізацію та асоціацію (УСА) (Stabilisation and Association..., 2003) сприяло значному зростанню торгівлі між країнами ПСЄ та ЄС. Наприклад, за даними Європейської комісії, обсяг торгівлі між ЄС та Північною Македонією зріс на 34% у період з 2015 по 2022 рік (North Macedonia..., 2023.). Однак, економічна конвергенція залишається повільною. ВВП на душу населення в країнах ПСЄ в середньому становить лише 41% від середнього показника ЄС у 2022 році (Steinbach, 2024). Це підкреслює необхідність подальших структурних реформ та інвестицій у людський капітал та інфраструктуру.

Країни ПСЄ стикаються з низкою викликів на шляху до членства в ЄС. Ці виклики мають різноманітний характер і включають як внутрішні, так і зовнішні фактори. Одним з ключових викликів залишається політична нестабільність, особливо в Боснії і Герцеговині та у відносинах між Сербією та Косово. Неврегульовані етнічні конфлікти та складні конституційні структури в деяких країнах ПСЄ суттєво уповільнюють процес євроінтеграції (Kurecic & Brodanac, 2021). Наприклад, в Боснії і Герцеговині складна система влади, заснована

на етнічному принципі, часто призводить до політичних глухих кутів та блокування важливих реформ.

Забезпечення верховенства права та ефективна боротьба з корупцією залишаються критичними викликами для всіх країн ПСЄ. Незважаючи на прийняття антикорупційного законодавства, його ефективне впровадження залишається проблематичним (Qorraj *et al.*, 2024). За даними Transparency International, індекс сприйняття корупції в країнах ПСЄ залишається значно нижчим, ніж середній показник по ЄС. Наприклад, у 2022 році Албанія мала показник 37 балів зі 100 можливих, тоді як середній показник по ЄС становив 64 бали (Corruption perceptions index, 2023).

Підвищення адміністративної спроможності державних інституцій є ключовим викликом для ефективного впровадження реформ та управління процесом євроінтеграції. Обмежена адміністративна спроможність часто призводить до затримок у впровадженні *acquis communautaire* та неефективного використання фінансової допомоги ЄС. Наприклад, за даними Європейської Комісії цільовий показник освоєння коштів IPA II до 2020 року був встановлений на рівні 100% для програмних років IPA 2014, 2015 та 2016, 70% для IPA 2017 та 30% для IPA 2018 (Instrument for pre-accession…, 2020). Це вказує на те, що підвищення спроможності освоєння коштів та адміністративного потенціалу залишається ключовим пріоритетом для ефективного використання передвступної допомоги ЄС.

Економічні виклики включають необхідність подальшої модернізації економіки, підвищення конкурентоспроможності та створення сприятливого бізнес-середовища. Країни ПСЄ стикаються з проблемою еміграції висококваліфікованих фахівців, що негативно впливає на людський капітал та інноваційний потенціал. За даними ООН (Youth unemployment and underemployment…, 2022), рівень безробіття серед молоді в Північній Македонії у 2022 році становив 35,5%, що є одним з найвищих показників у Європі.

Геополітична ситуація також впливає на процес євроінтеграції країн ПСЄ. Зростаючий вплив Росії та Китаю в регіоні створює додаткові виклики для євроінтеграційних прагнень країн ПСЄ. Значні китайські інвестиції в інфраструктуру Сербії в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях» викликають занепокоєння щодо можливого конфлікту інтересів та відповідності цих проектів стандартам ЄС (Kurecic & Brodanac, 2021).

A. Steinbach (2024). звертає увагу на фактор «втоми від розширення» серед деяких країн-членів ЄС, що може уповільнити процес інтеграції. Скептицизм щодо подальшого розширення ЄС, особливо після Brexit, створює додаткові перешкоди для країн ПСЄ на шляху до членства. Для подолання цих викликів країни ПСЄ та ЄС вживають різноманітних заходів. Зокрема, ЄС запровадив нову методологію процесу розширення у 2020 році, яка передбачає більш чіткі критерії оцінки прогресу та можливість зворотного руху в переговорах у разі відсутності прогресу (Qorraj *et al.*, 2024). підкреслюють, що «нова методологія спрямована на підвищення довіри до процесу розширення та забезпечення його більшої передбачуваності».

Країни ПСЄ, зі свого боку, продовжують впроваджувати реформи та зміцнювати регіональне співробітництво. Важливим кроком у цьому напрямку стало створення Регіонального економічного простору Західних Балкан у 2017 році, що має на меті поглиблення економічної інтеграції в регіоні та підготовку країн до участі у єдиному ринку ЄС (Neskovic, 2019).

Таблиця 1. наочно демонструє різноманітність прогресу та викликів, з якими стикаються країни Південно-Східної Європи на шляху до євроінтеграції. Важливо відзначити, що дані в таблиці відображають ситуацію станом на 2023 рік і можуть змінюватися з часом. Аналізуючи дані таблиці, можна зробити кілька ключових спостережень. Незважаючи на те, що всі країни мають статус кандидата, існують значні відмінності у темпах їхньої інтеграції. Чорногорія та Сербія досягли найбільшого прогресу у переговорах про вступ, тоді як Боснія і Герцеговина все ще чекає на початок переговорів. Існує значна різниця в економічному розвитку країн регіону. Чорногорія має найвищий показник ВВП на душу населення відносно середнього по ЄС (50%), тоді як Албанія найнижчий (32%). Це підкреслює необхідність подальших економічних реформ та конвергенції з ЄС. Усі країни регіону мають низькі показники в Індексі сприйняття корупції, що свідчить про необхідність посилення зусиль у боротьбі з корупцією та зміцненні верховенства права. Рівень безробіття залишається високим у всіх країнах регіону, особливо в Боснії і Герцеговині (13,3%) та Чорногорії (15,3%). Це вказує на необхідність подальших структурних реформ для створення робочих місць та підвищення конкурентоспроможності економік.

Таблиця 1. Порівняльна таблиця євроінтеграційних процесів у країнах Південно-Східної Європи

Критерій	Сербія	Чорногорія	Північна Македонія	Албанія	Боснія і Герцеговина
Статус в процесі євроінтеграції (2023)	Кандидат, переговори розпочато	Кандидат, переговори розпочато	Кандидат, переговори розпочато	Кандидат, переговори розпочато	Кандидат, переговори не розпочато
Рік подання заявки на членство в ЄС	2009	2008	2004	2009	2016
Прогрес у виконанні політичних критеріїв (1-100)	60	65	62	58	50
Прогрес у виконанні економічних критеріїв (1-100)	70	68	65	62	55
Прогрес у виконанні адміністративних критеріїв (1-100)	65	62	60	55	48

Таблиця 1. Продовження

Критерій	Сербія	Чорногорія	Північна Македонія	Албанія	Боснія і Герцеговина
ВВП на душу населення у % від середнього по ЄС (2022)	43%	50%	38%	32%	33%
Індекс сприйняття корупції (2022)	36	45	39	37	34
Рівень безробіття (2024)	9,4%	15,3%	14,5%	11%	13,3%
Основні виклики	Відносини з Косово, судова реформа	Боротьба з корупцією, реформа державного управління	Міжетнічні відносини, судова реформа	Права власності, реформа державного управління	Конституційна реформа, міжетнічні відносини
Ключові досягнення	Економічні реформи, регіональне співробітництво	Прогрес у переговорах про вступ	Вирішення суперечки щодо назви з Грецією	Судова реформа	Подання заявки на членство

Примітка: Наведені значення прогресу у виконанні політичних, економічних та адміністративних критеріїв (за шкалою від 1 до 100) є приблизними оцінками автора, базованими на аналізі доступних даних та експертних оцінок станом на 2023 рік.
Джерела: розроблено автором на основі дослідження A. Steinbach (2024), Corruption perceptions index (2023), даних Міжнародної організації праці щодо рівня безробіття (Unemployment Rates…, 2024), звітів European Commission (2023a; 2023b; 2023c; 2023d; 2023e)

Специфічні виклики, з якими стикаються країни Південно-Східної Європи на шляху до євроінтеграції, можуть здаватися унікальними, проте аналіз досвіду деяких країн-членів ЄС демонструє, що подібні проблеми вже успішно вирішувалися в рамках Європейського Союзу. Важливим є питання конституційних реформ, особливо актуальне для Боснії і Герцеговини. У цьому аспекті досвід Бельгії є надзвичайно повчальним. Трансформація Бельгії з унітарної держави у федеральну через серію конституційних реформ демонструє, як можна ефективно вирішувати складні етнічні та лінгвістичні розбіжності (Van Haute & Deschouwer, 2020). Бельгійська модель федералізації та розподілу повноважень між різними рівнями влади могла б стати основою для реформування складної конституційної структури Боснії і Герцеговини. Це дозволило б забезпечити баланс між інтересами різних етнічних груп, одночасно створюючи ефективну систему управління на загальнодержавному рівні.

Що стосується міжетнічних відносин, які є ключовим викликом для Північної Македонії, то тут варто звернути увагу на досвід Фінляндії. Фінська модель забезпечення прав шведськомовної меншини через офіційну двомовність та культурну автономію (Lindroos, 2021) є прикладом того, як захист прав меншин може сприяти соціальній згуртованості та стабільності. Застосування подібного підходу в Північній Македонії могло б допомогти покращити відносини між македонцями та албанською меншиною, створюючи атмосферу взаємоповаги та рівності.

У сфері судових реформ, які є критично важливими для всіх країн регіону, корисним може бути досвід Болгарії та Румунії. Процес реформування судової системи в цих країнах під наглядом ЄС через Механізм співпраці та верифікації, хоч і був складним, але продемонстрував важливість послідовності та зовнішнього моніторингу у проведенні реформ (Cheesman & Badó, 2023). Це підкреслює необхідність тісної співпраці з ЄС у процесі реформування судової системи для країн Південно-Східної Європи, що прагнуть до євроінтеграції.

Нарешті, у боротьбі з корупцією, яка залишається серйозною проблемою для багатьох країн регіону, зокрема Албанії, варто звернути увагу на досвід Естонії. Значні успіхи Естонії у цифровізації державних послуг суттєво знизили можливості для корупції (Burzyński, 2022). Впровадження подібних технологічних рішень в країнах Південно-Східної Європи могло б стати ефективним інструментом у боротьбі з корупцією, підвищуючи прозорість та ефективність державного управління.

Таким чином, розгляд досвіду країн-членів ЄС у вирішенні подібних викликів демонструє, що, незважаючи на складність проблем, з якими стикаються країни Південно-Східної Європи, існують успішні моделі їх вирішення в рамках ЄС. Проте важливо розуміти, що пряме копіювання цих моделей може бути неефективним. Натомість, необхідна ретельна адаптація цього досвіду до місцевого контексту, враховуючи специфіку кожної країни.

Отже, використання досвіду країн-членів ЄС може стати каталізатором для прискорення процесу євроінтеграції країн Південно-Східної Європи. Це не тільки допоможе подолати специфічні перешкоди, але й сприятиме більш глибокому розумінню європейських цінностей та принципів. У кінцевому підсумку, такий підхід може призвести до створення більш стабільного, демократичного та економічно розвиненого регіону, готового до повноцінної інтеграції в європейську спільноту. Різноманітність викликів та рівнів прогресу в країнах ПСЄ вимагає індивідуального підходу з боку ЄС, який би враховував специфіку кожної країни, одночасно зберігаючи єдині стандарти та вимоги. Це означає, що хоча загальні критерії вступу залишаються однаковими для всіх країн, шляхи їх досягнення можуть відрізнятися.

Успішна інтеграція країн ПСЄ до ЄС вимагає не лише зусиль з боку країн-кандидатів, але й готовності ЄС адаптувати свої інституції та політики до розширення. Це включає, зокрема, реформування процесу прийняття рішень в ЄС, перегляд бюджетної політики та адаптацію сільськогосподарської політики.

Важливим аспектом євроінтеграційного процесу є регіональне співробітництво. Посилення регіонального співробітництва не лише сприяє економічній інтеграції та політичній стабільності в регіоні, але й демонструє готовність країн ПСЄ до більш тісної інтеграції з ЄС. Прикладом такого співробітництва є ініціатива «Міні-Шенген» (Bregu, 2024), запущена Сербією, Албанією та Північною Македонією у 2019 році, яка спрямована на створення зони вільного руху людей, товарів, послуг та капіталу в регіоні.

Проте, регіональне співробітництво не повинно розглядатися як альтернатива членству в ЄС, а скоріше як доповнення до євроінтеграційного процесу. Це важливе застереження, оскільки існують побоювання, що посилення регіонального співробітництва може бути використано деякими країнами-членами ЄС як аргумент для відтермінування подальшого розширення. Важливим фактором у процесі євроінтеграції є також громадська підтримка. A. Steinbach (2024) наводить дані опитувань, які показують, що «рівень підтримки членства в ЄС серед населення країн ПСЄ залишається високим, хоча і дещо знизився в останні роки».

Підсумовуючи, можна сказати, що процес євроінтеграції країн Південно-Східної Європи є складним та багатовимірним. Він вимагає не лише виконання формальних критеріїв, але й глибоких структурних реформ, зміцнення демократичних інститутів та верховенства права, розвитку конкурентоспроможної економіки та подолання історичних конфліктів. Незважаючи на численні виклики, країни регіону демонструють прогрес у багатьох сферах, хоча і з різною швидкістю. Успіх євроінтеграційного процесу залежить від спільних зусиль країн ПСЄ, Європейського Союзу та міжнародної спільноти. Інтеграція країн ПСЄ до ЄС є не лише технічним процесом виконання критеріїв, але й стратегічним вибором, який може забезпечити стабільність, процвітання та мир у всьому європейському континенті.

Перспективи подальшої євроінтеграції країн Південно-Східної Європи. Геополітичний ландшафт Південно-Східної Європи зазнав значних змін протягом останніх десятиліть, що суттєво вплинуло на євроінтеграційні процеси в регіоні. Ключовим фактором, який визначає геополітичну динаміку в ПСЄ, є зростаюча конкуренція між Європейським Союзом та іншими глобальними гравцями, зокрема Росією та Китаєм.

ЄС традиційно розглядав ПСЄ як зону свого стратегічного інтересу, прагнучи забезпечити стабільність та процвітання на своїх південно-східних кордонах. Зростаючий вплив Росії та Китаю в регіоні створює додаткові виклики для євроінтеграційних прагнень країн ПСЄ. Це проявляється у збільшенні інвестицій з боку цих держав, особливо в інфраструктурні проекти, що може призвести до посилення економічної та політичної залежності країн регіону від цих зовнішніх акторів (Steinbach, 2024).

Російська Федерація, зокрема, активно використовує свій вплив у енергетичному секторі, що є критично важливим для багатьох країн ПСЄ. За даними European Comission (2023d), Сербія залишається значно залежною від російського газу, що становить близько 89% її імпорту природного газу (Obradovic, 2023). Ця залежність створює потенційні ризики для енергетичної безпеки та може бути використана як інструмент політичного тиску. Китай, зі свого боку, реалізує в регіоні ініціативу «Один пояс, один шлях», інвестуючи значні кошти в інфраструктурні проекти (Vänttinen, 2023). Хоча ці інвестиції сприяють економічному розвитку регіону, вони також викликають занепокоєння щодо можливого конфлікту інтересів та відповідності проектів стандартам ЄС.

У відповідь на ці виклики ЄС посилює свою присутність та вплив у регіоні. Зокрема, у 2020 році була запроваджена нова методологія процесу розширення, яка передбачає більш чіткі критерії оцінки прогресу країн-кандидатів та посилений акцент на верховенстві права (Tilev, 2020). Ця ініціатива спрямована на підвищення довіри до процесу розширення та забезпечення його більшої передбачуваності.

Важливим геополітичним фактором залишається також вирішення двосторонніх суперечок між країнами регіону. Прикладом позитивного розвитку в цьому напрямку є вирішення багаторічної суперечки між Грецією та Північною Македонією щодо назви останньої, що відкрило шлях для початку переговорів про вступ Північної Македонії до ЄС (Qorraj *et al.*, 2024). Водночас, неврегульовані питання, такі як відносини між Сербією та Косово, продовжують створювати перешкоди для євроінтеграційних процесів.

У контексті глобальних геополітичних змін, зокрема зростаючої напруженості у відносинах між Заходом та Росією, а також посиленням глобальної конкуренції з Китаєм, значення ПСЄ для ЄС зростає. Інтеграція країн ПСЄ до ЄС є не лише технічним процесом виконання критеріїв, але й стратегічним вибором, який може забезпечити стабільність, процвітання та мир у всьому європейському континенті (Kurecic & Brodanac, 2021).

Економічні перспективи країн Південно-Східної Європи (ПСЄ) тісно пов'язані з їхнім прогресом у процесі євроінтеграції. Хоча регіон демонструє певний економічний потенціал, він все ще стикається зі значними викликами на шляху до досягнення рівня розвитку країн ЄС.

За даними Світового банку (Western Balkans Regular..., 2024), середній темп зростання ВВП у країнах Західних Балкан у 2022 році склав 3,4%, що є позитивним показником, особливо враховуючи глобальні економічні виклики, пов'язані з пандемією COVID-19 та геополітичною напруженістю. Однак, економічна конвергенція з ЄС залишається одним з найбільших викликів для країн ПСЄ. ВВП на душу населення в країнах ПСЄ в середньому становить лише 41% від середнього показника ЄС у 2022 році, що свідчить про значний розрив у рівні економічного розвитку.

Важливим аспектом економічних перспектив є розвиток торговельних відносин з ЄС. Згідно з даними Європейської комісії (2023), ЄС залишається головним торговельним партнером країн Західних Балкан, на

якого припадає понад 70% загального обсягу торгівлі регіону. Впровадження Угод про стабілізацію та асоціацію (УСА) сприяло значному зростанню торгівлі між країнами ПСЄ та ЄС. Наприклад, обсяг торгівлі між ЄС та Північною Македонією зріс на 34% у період з 2015 по 2022 рік (North Macedonia…, 2023.).

Однак, економічний потенціал регіону все ще обмежується рядом структурних проблем. Зокрема, високий рівень безробіття залишається серйозним викликом. За даними Міжнародної організації праці (2023), рівень безробіття в країнах Західних Балкан у 2022 році варіювався від 9,4% у Сербії до 15,3% у Чорногорії. Особливо гострою є проблема безробіття серед молоді. Наприклад, у Північній Македонії рівень безробіття серед молоді у 2022 році становив 35,5%, що є одним з найвищих показників у Європі (Youth unemployment and underemployment…, 2022).

Для подолання цих викликів та реалізації економічного потенціалу країни ПСЄ впроваджують різноманітні реформи та ініціативи. Зокрема, важливим кроком стало створення Регіонального економічного простору Західних Балкан у 2017 році, що має на меті поглиблення економічної інтеграції в регіоні та підготовку країн до участі у єдиному ринку ЄС. Як зазначає M. Bregu (2024): «…ця ініціатива спрямована на створення зони вільного руху людей, товарів, послуг та капіталу в регіоні, що може сприяти економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності».

ЄС також активно підтримує економічний розвиток регіону через різні фінансові інструменти. Зокрема, Інструмент передвступної допомоги (IPA III) на період 2021-2027 років передбачає виділення 14,2 млрд євро для підтримки країн-кандидатів та потенційних кандидатів на вступ до ЄС (Instrument for pre-accession…, 2020). Ці кошти спрямовуються на підтримку реформ, розвиток інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності та стимулювання економічного зростання.

Важливим аспектом економічних перспектив є також розвиток цифрової економіки та інновацій. ЄС підтримує ці напрямки через різні програми, такі як Горизонт Європа та Цифрова Європа. Однак, країни ПСЄ все ще відстають від середнього рівня ЄС за показниками інноваційного розвитку та цифровізації економіки (Chistruga & Crudu, 2021). Це підкреслює необхідність подальших інвестицій у ці сфери для підвищення конкурентоспроможності економік регіону.

Інституційні та соціальні аспекти відіграють ключову роль у процесі євроінтеграції країн Південно-Східної Європи (ПСЄ). Успішна інтеграція вимагає не лише економічних реформ, але й глибоких інституційних змін та соціальних трансформацій. Важливим аспектом інституційного розвитку є також підвищення адміністративної спроможності державних органів. Обмежена адміністративна спроможність часто призводить до затримок у впровадженні acquis communautaire та неефективного використання фінансової допомоги ЄС (Qorraj *et al.*, 2024). Це вказує на необхідність подальшого зміцнення інституційного потенціалу країн ПСЄ.

Важливим соціальним аспектом є забезпечення соціальної згуртованості та інклюзивності. Процеси євроінтеграції можуть призводити до значних соціальних трансформацій, які можуть викликати напруженість у суспільстві (Giner, 2022). Це особливо актуально для країн з етнічно різноманітним населенням, таких як Боснія і Герцеговина та Північна Македонія.

ЄС підтримує соціальний розвиток країн ПСЄ через різні програми та ініціативи. Зокрема, програма Erasmus+ сприяє мобільності студентів та викладачів, що підвищує освітній потенціал регіону. У 2022 році понад 30 000 студентів з країн Західних Балкан взяли участь у програмах обміну в рамках Erasmus+ (Reilly & Sweeney, 2022).

Важливим інструментом для сприяння інституційним та соціальним змінам є механізм обумовленості, який ЄС застосовує у відносинах з країнами-кандидатами. Цей механізм передбачає, що прогрес у переговорах про вступ та отримання фінансової допомоги залежать від виконання певних умов, зокрема у сфері верховенства права, демократії та прав людини. Механізм обумовленості є потужним інструментом для стимулювання реформ, але його ефективність залежить від послідовності та довіри ЄС у застосуванні цього інструменту (Steinbach, 2024).

У контексті інституційних змін важливо також відзначити необхідність адаптації самого ЄС до потенційного розширення. Успішна інтеграція країн ПСЄ до ЄС вимагає не лише зусиль з боку країн-кандидатів, але й готовності ЄС адаптувати свої інституції та політики до розширення (Albu Comănescu, 2021). Це включає, зокрема, реформування процесу прийняття рішень в ЄС, перегляд бюджетної політики та адаптацію сільськогосподарської політики.

Соціальні аспекти євроінтеграції також включають питання трудової міграції та мобільності робочої сили. З одного боку, свобода руху робочої сили є одним з ключових принципів ЄС і може сприяти економічному розвитку та культурному обміну. З іншого боку, масова еміграція кваліфікованих працівників може мати негативні наслідки для країн походження, призводячи до еміграції висококваліфікованих фахівців та демографічних проблем (Vukov, 2023). Це вимагає розробки збалансованої політики, яка б сприяла циркулярній міграції та поверненню мігрантів.

Важливим аспектом соціальної інтеграції є також питання освіти та науки. ЄС активно підтримує розвиток вищої освіти та наукових досліджень у країнах ПСЄ через такі програми, як Horizon Europe та European Research Area. Але, країни ПСЄ все ще відстають від середнього рівня ЄС за показниками інноваційного розвитку та наукової продуктивності (Chistruga & Crudu, 2021). Тому це підкреслює необхідність подальших інвестицій у ці сфери та посилення співпраці з науковими установами ЄС.

Підсумовуючи, можна сказати, що інституційні та соціальні аспекти майбутньої інтеграції країн ПСЄ до ЄС є комплексними та багатовимірними. Вони вимагають не лише технічних змін у законодавстві та адміністративних структурах, але й глибоких трансформацій у суспільній свідомості, культурі та ідентичності. Успішна інтеграція залежить від здатності країн ПСЄ ефективно впроваджувати необхідні реформи, а також від готовності ЄС надати необхідну підтримку та адаптувати свої власні структури до розширення.

Обговорення

Результати дослідження євроінтеграційних процесів у країнах Південно-Східної Європи виявляють складну картину економічних, політичних та соціальних трансформацій. Економічна конвергенція країн ПСЄ з ЄС залишається одним з ключових викликів євроінтеграційного процесу. Дослідження S. Economides (2020) підкреслює складність цього процесу, що підтверджується і результатами проведеного аналізу. Однак, на відміну від песимістичних прогнозів S. Economides (2020), отримані дані вказують на наявність позитивних тенденцій. Зокрема, спостерігається зростання торгівлі між країнами ПСЄ та ЄС, а також поступове покращення економічних показників в окремих країнах регіону. Варто зазначити, що ці позитивні тенденції не є однорідними для всього регіону. Деякі країни, такі як Чорногорія та Сербія, демонструють більш швидкий прогрес, тоді як інші, зокрема Боснія і Герцеговина та Албанія, стикаються з більшими труднощами. Ця неоднорідність вказує на необхідність диференційованого підходу до економічної інтеграції різних країн ПСЄ.

Виявлені факти свідчать про потенціал для економічного зростання та поглиблення інтеграції, за умови проведення ефективних реформ та подальшої підтримки з боку ЄС. Особливо важливими видаються структурні реформи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економік країн ПСЄ та залучення прямих іноземних інвестицій.

Таким чином, дане дослідження пропонує більш оптимістичний погляд на перспективи економічної конвергенції країн ПСЄ з ЄС, ніж це представлено в роботі S. Economides (2020). Проте, слід зазначити, що цей оптимізм є обережним і базується на необхідності подальших зусиль як з боку країн ПСЄ, так і з боку ЄС для забезпечення сталого економічного зближення.

Проблема високого рівня безробіття в країнах Південно-Східної Європи (ПСЄ), особливо серед молоді, знаходить підтвердження в дослідженні T. Sekulić (2020). Автор акцентує увагу на структурних економічних проблемах регіону, які призводять до стійкого безробіття. Результати проведеного аналізу корелюють з висновками T. Sekulić, однак пропонують більш нюансований погляд на ситуацію. На відміну від песимістичної позиції T. Sekulić, отримані дані свідчать про наявність активних заходів з подолання цих викликів. Зокрема, створення Регіонального економічного простору Західних Балкан розглядається як важлива ініціатива, спрямована на стимулювання економічного зростання та створення нових робочих місць. Варто зазначити, що ефективність цих заходів може відрізнятися в різних країнах регіону. Наприклад, в той час як Чорногорія та Сербія демонструють певний прогрес у зниженні рівня безробіття, ситуація в Боснії і Герцеговині та Північній Македонії залишається більш складною. Це вказує на необхідність диференційованого підходу до вирішення проблеми безробіття в різних країнах ПСЄ.

Крім того, аналіз виявляє потенційний позитивний вплив євроінтеграційних процесів на ринок праці в регіоні. Поглиблення економічної інтеграції та підготовка країн до участі у єдиному ринку ЄС може сприяти створенню нових можливостей для працевлаштування та професійного розвитку, особливо для молоді.

Геополітичний аспект євроінтеграції ПСЄ, зокрема вплив Росії, підтверджує спостереження R. Panagiotou (2021). Енергетична залежність Сербії від російського газу, дійсно створює значні виклики для європейської інтеграції, як зазначає дослідник. Ця залежність може бути використана як інструмент політичного тиску та потенційно загрожує енергетичній безпеці регіону. Однак, на відміну від переважно негативної оцінки автора, дані вказують на те, що ця ситуація стимулює процеси енергетичної диверсифікації в регіоні. Країни ПСЄ активно шукають альтернативні джерела енергії та працюють над підвищенням енергоефективності, що в перспективі може зменшити їхню залежність від російського газу.

Продовжуючи розгляд геополітичного впливу на євроінтеграцію ПСЄ, варто звернути увагу на дослідження N. Markovic Khaze & X. Wang (2021), які фокусуються на ролі Китаю в регіоні. Автори підкреслюють зростаючий економічний вплив Китаю через значні інвестиції в інфраструктуру країн ПСЄ, зокрема Сербії, в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях». На відміну від переважно негативної оцінки цього впливу авторами, результати даного дослідження вказують на потенційні позитивні ефекти китайських інвестицій для економічного розвитку регіону. Зокрема, ці інвестиції сприяють модернізації транспортної та енергетичної інфраструктури, що може підвищити конкурентоспроможність економік країн ПСЄ. Проте, важливо зазначити необхідність забезпечення відповідності цих проектів стандартам ЄС та уникнення створення надмірної економічної залежності від Китаю.

Аналогічно, значні китайські інвестиції в інфраструктуру Сербії в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях» мають не лише потенційні ризики, але й створюють можливості для економічного розвитку. Ці інвестиції сприяють модернізації транспортної та енергетичної інфраструктури, що може підвищити конкурентоспроможність економіки Сербії та інших країн регіону. Проте, важливо забезпечити відповідність цих проектів стандартам ЄС та уникнути створення надмірної економічної залежності від Китаю.

Нерівномірний прогрес у виконанні Копенгагенських критеріїв серед країн ПСЄ підтверджує необхідність «оживлення» європейської політики, як зазначає L. Scazzieri (2021). Показники варіюються від 70 балів у Сербії за економічними критеріями до 48 балів у Боснії і Герцеговині за адміністративними критеріями. Ця різниця свідчить про необхідність диференційованого підходу ЄС до країн регіону. Однак, на відміну від фокусу автора на політичних аспектах, дані свідчать про конкретні економічні та адміністративні показники прогресу. Наприклад, Сербія досягла значного прогресу в економічних реформах, але все ще стикається з викликами у сфері верховенства права. Чорногорія, з іншого боку, демонструє більш збалансований прогрес з показниками 65 балів за політичними та 68 балів за економічними критеріями.

Аналіз регіонального співробітництва підтверджує висновки E. Tota (2020) про важливість таких ініціатив як Берлінський процес. Проте, на відміну від

політичного фокусу автора, дані демонструють конкретні економічні ефекти, зокрема через створення Регіонального економічного простору Західних Балкан. Ця ініціатива сприяє поглибленню економічної інтеграції в регіоні, стимулюючи торгівлю та інвестиції. Крім того, вона допомагає країнам ПСЄ краще підготуватися до участі в єдиному ринку ЄС, що є важливим кроком на шляху до повноцінного членства.

Значні обсяги фінансової підтримки ЄС, зокрема 14,2 млрд євро в рамках IPA III на 2021-2027 роки, підтверджують тезу S. Lange (2022) про повернення Західних Балкан у центр уваги ЄС. Ці кошти спрямовуються на підтримку реформ, розвиток інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності та стимулювання економічного зростання в регіоні. Однак, на відміну від оптимістичних прогнозів автора, дані виявляють проблеми з ефективним освоєнням цих коштів. Це вказує на необхідність подальшого зміцнення адміністративного потенціалу країн ПСЄ та вдосконалення механізмів управління фінансовою допомогою.

Аналіз двосторонніх суперечок, таких як вирішення питання назви між Грецією та Північною Македонією, підтверджує висновки I. Armakolas & G. Triantafyllou (2020) про складність регіональних відносин. Це питання довгий час було перешкодою на шляху євроінтеграції Північної Македонії, і його вирішення у 2018 році стало важливим кроком вперед. Однак, на відміну від фокусу авторів на ролі Греції, дані свідчать про ширший вплив цих відносин на євроінтеграційні процеси в регіоні. Зокрема, вони демонструють важливість вирішення двосторонніх суперечок для прогресу в євроінтеграції та необхідність активної участі ЄС у посередництві та сприянні діалогу між країнами регіону.

Результати дослідження частково підтверджують тезу L.S. Talani (2020) про складність та неоднозначність політик ЄС щодо Балкан. Однак, на відміну від фокусу автора на політичних аспектах, дані демонструють конкретні економічні та соціальні наслідки цих політик для країн ПСЄ. Зокрема, спостерігається позитивний вплив на розвиток торгівлі та інвестицій, але водночас виникають виклики, пов'язані з адаптацією до стандартів ЄС та необхідністю проведення складних реформ.

Загалом, результати дослідження демонструють, що євроінтеграція ПСЄ є складним, багатовимірним процесом, який вимагає комплексного підходу. На відміну від багатьох попередніх досліджень, які зосереджуються на окремих аспектах, дані свідчать про тісний взаємозв'язок між економічними, політичними, інституційними та соціальними факторами у цьому процесі. Це підкреслює необхідність більш інтегрованого підходу до вивчення та управління євроінтеграційними процесами в регіоні. Такий підхід повинен враховувати не лише формальні критерії членства в ЄС, але й специфічні виклики та можливості кожної країни, а також регіональну динаміку в цілому. Тільки через комплексне розуміння та адресування всіх цих факторів можна досягти стійкого прогресу в євроінтеграції країн Південно-Східної Європи.

Висновки

Аналіз особливостей євроінтеграційних процесів у країнах Південно-Східної Європи, які вже є членами ЄС, виявив складну картину економічних, політичних та соціальних трансформацій. Країни регіону демонстрували різні моделі економічного зростання: південноєвропейські країни розвивали модель, орієнтовану на споживання та засновану на борговому фінансуванні, тоді як країни Центральної та Східної Європи обрали експортно-орієнтовану модель, що значною мірою залежала від прямих іноземних інвестицій. Ця різниця у стратегіях мала глибокі наслідки для процесу євроінтеграції, впливаючи на економічну стабільність та конкурентоспроможність країн. Інституційні реформи та адаптація законодавства були критично важливими аспектами євроінтеграційних процесів, вимагаючи значних зусиль та ресурсів для фундаментальної перебудови правових та інституційних систем. Соціальні наслідки євроінтеграції були значними та багатогранними, включаючи підвищення мобільності робочої сили, впровадження європейських стандартів у сфері соціального захисту та трудових відносин, а також зміни в системі цінностей та ідентичності.

Дослідження євроінтеграційних процесів у країнах Південно-Східної Європи виявляє ряд важливих тенденцій та викликів, які мають суттєве практичне значення для формування політики ЄС та стратегій розвитку країн регіону. Аналіз економічних моделей зростання демонструє важливість вибору правильної стратегії економічного розвитку для успішної євроінтеграції. Досвід країн, які обрали експортно-орієнтовану модель, вказує на потенційні переваги такого підходу для країн ПСЄ. Це може слугувати орієнтиром для формування економічної політики в регіоні, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності та залучення прямих іноземних інвестицій. Нерівномірний прогрес у виконанні Копенгагенських критеріїв підкреслює необхідність диференційованого підходу ЄС до країн регіону. Це може включати розробку індивідуальних «дорожніх карт» для кожної країни, з урахуванням їх специфічних викликів та можливостей. Така стратегія могла б підвищити ефективність процесу євроінтеграції та забезпечити більш цілеспрямовану підтримку з боку ЄС.Виявлені проблеми з верховенством права та корупцією вказують на необхідність посилення механізмів моніторингу та підтримки реформ у цих сферах. Це може включати розробку більш ефективних інструментів оцінки прогресу та надання технічної допомоги для зміцнення інституцій правосуддя та антикорупційних органів.

Геополітичні виклики, пов'язані з впливом зовнішніх акторів в регіоні, підкреслюють важливість розробки комплексної стратегії ЄС щодо ПСЄ. Ця стратегія повинна враховувати не лише економічні аспекти інтеграції, але й питання енергетичної безпеки та стратегічних інвестицій. Зокрема, важливим є розвиток альтернативних енергетичних проектів та посилення контролю за іноземними інвестиціями в критичну інфраструктуру. Проблема високого рівня безробіття, особливо серед молоді, вказує на необхідність розробки цільових програм підтримки зайнятості та розвитку навичок. Це може включати розширення програм обміну та стажування для молоді з країн ПСЄ в ЄС, а також підтримку розвитку інноваційних секторів економіки.

Загалом, результати дослідження підкреслюють необхідність більш інтегрованого та стратегічного підходу до євроінтеграції країн ПСЄ. Це передбачає не лише фокус на виконанні формальних критеріїв, але й розробку довгострокової візії розвитку регіону як частини ЄС. Такий підхід міг би включати створення спеціальних механізмів координації політики ЄС щодо ПСЄ, посилення регіонального співробітництва та розробку інноваційних інструментів фінансової та технічної підтримки.

Обмеження дослідження включають складність отримання повних та актуальних даних про всі аспекти євроінтеграційних процесів у регіоні, а також швидко змінювану геополітичну ситуацію, яка може впливати на перспективи євроінтеграції. Перспективи подальших досліджень включають більш детальний аналіз впливу нової методології процесу розширення ЄС на країни регіону, дослідження ефективності регіональних ініціатив співпраці, таких як Регіональний економічний простір Західних Балкан, та вивчення довгострокових соціально-економічних наслідків євроінтеграції для країн, які вже стали членами ЄС. Крім того, важливим напрямком майбутніх досліджень є аналіз впливу глобальних викликів, таких як зміна клімату та цифрова трансформація, на євроінтеграційні процеси в регіоні.

UDC: 327.7
DOI: 10.46493/2663-2675.34(4).2024.30

Iryna Dziublenko[*]
PhD in History, Associate Professor
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
01601, 9 Pirogova Str., Kyiv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-5274-3258
Nataliia Zhabinets
PhD in Political Science, Associate Professor
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
01601, 9 Pirogova Str., Kyiv, Ukraine
https://orcid.org/0009-0002-8054-4202

Experience and prospects for further European integration of South-Eastern Europe

Abstract. The study of European integration processes in the countries of South-Eastern Europe is of particular relevance in the context of growing geopolitical tensions and the need to strengthen stability on the European continent. The purpose of this study was to conduct a comprehensive analysis of European integration processes in South-Eastern Europe, assess the current state of reforms, and identify key factors that affect the prospects for further integration of the region. As part of this purpose, a considerable number of documents, reports, etc., were analysed. The study examined the specific features of European integration processes in the countries of the region that are already members of the European Union and found that they have demonstrated different models of economic growth: Southern European countries have developed a consumption-oriented model based on debt financing, while Central and Eastern European countries have opted for an export-oriented model that is largely dependent on foreign direct investment. An analysis of European integration measures and reforms in countries that have not yet joined the European Union showed uneven progress in meeting the Copenhagen criteria. Economic reforms aimed at creating a functioning market economy and increasing competitiveness stay a key challenge. Foreign direct investment has played a significant role in modernising economies, but its impact on convergence with the European Union has been mixed. Trade liberalisation has contributed to a significant increase in trade between the region's countries and the European Union, but economic convergence is still slow. An assessment of the prospects for further European integration revealed complex geopolitical dynamics. Growing competition between the European Union and other global players, such as Russia and China, poses additional challenges to the European integration aspirations of the countries of the region. The energy dependence of some countries on Russia and significant Chinese investment in infrastructure pose potential risks to energy security and may lead to conflicts of interest. The European Union is increasing its influence in the region through a new enlargement methodology and financial instruments. The study showed that successful integration requires structural reforms, strengthening democracy, economic development, and overcoming historical conflicts. The findings of this study can be used to develop effective strategies to support European integration processes in the region and improve EU policy towards the countries of South-Eastern Europe

Keywords: euroscepticism; nationalism; social justice; rule of law; electoral dynamics; political polarisation; democratic institutions

Introduction

The European integration is one of the crucial geopolitical processes of modern time, which has a significant impact on the development of European countries, specifically, in South-Eastern Europe. This topic requires careful investigation, as the experience of European integration of the countries of this region can become a prominent benchmark for other states seeking to join the European Union. The problematic of this study is that the European integration of the countries of South-Eastern Europe has its specific features and challenges that require a thorough analysis.

Received: 30.04.2024, Revised: 05.08.2024, Accepted: 26.08.2024

Suggested Citation:

Dziublenko, I., & Zhabinets, N. (2024). Experience and prospects for further European integration of South-Eastern Europe. *Foreign Affairs*, 34(4), 30-42. doi: 10.46493/2663-2675.34(4).2024.30.

[*]*Corresponding author*

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Specifically, it is important to investigate the experience of those countries in the region that are already members of the EU and analyse the prospects for further integration for those states that have not yet joined the Union.

D. Bohle (2021) presented the study of European integration processes in the context of the diversity of capitalist models and crisis trajectories on the eastern periphery of Europe. The researcher emphasised the need to account for these when analysing European integration processes in the region, which offers a deeper insight into the complexity and multidimensionality of these processes. The collective monograph edited by C. Hill *et al*. (2023) offers a comprehensive analysis of the role of the European Union in the international arena. Specifically, considerable attention was paid to the EU's relations with the countries of South-Eastern Europe, which provides a better understanding of the specifics of European integration processes in this region and their impact on international relations.

J. McCormick (2020) offered a concise but informative introduction to the European Union, with examination of key aspects of the EU functioning, including its history, institutions, and policies, as well as the processes of enlargement and integration of new members. This study is valuable for understanding the overall context of European integration in South-Eastern Europe. The subject of D. Cadier's (2021) study was the geopoliticisation of the EU's Eastern Partnership. Analysing this process in the context of the EU's relations with its eastern neighbours, the researcher examined its impact on the European integration prospects of the countries of the region, which offers a better insight into the role of geopolitical factors in the integration process.

S. Giner (2022) explored the interrelationships between political economy, legitimation, and the role of the state in Southern Europe. Considering these issues through the lens of uneven development of the region, the researcher analysed their impact on the processes of European integration, which allows for a deeper understanding of the specifics of these processes in the countries of Southern Europe. X. Richet (2020) focused on the issues of foreign direct investment, transit, and dependence in Central and South-Eastern Europe. Analysing these processes within the framework of interaction between the EU and the Western Balkans, the researcher considered their impact on the European integration prospects of the region, which helps to improve understanding of the economic aspects of integration.

G. Radosavljević *et al*. (2020) analysed the dynamics of income convergence in the region and the EU using econometric models and statistical data. The findings of the study suggest that there is some income convergence between South-Eastern Europe and the EU, especially for countries that are already members of the Union. At the same time, the researchers note that the pace of income convergence is rather slow, and for some countries in the region that have not yet joined the EU, there are even divergence trends. Researchers attribute these processes to a series of factors, such as the structural characteristics of the economies of South-Eastern Europe, the lack of efficiency of institutions, and external challenges, such as the global economic crisis. The researchers emphasise the need for structural reforms and strengthening the institutional capacity of the countries in the region to accelerate the revenue convergence with the EU.

B. Chistruga & R. Crudu (2021) analysed the impact of European integration on the competitiveness of the new EU member states, including those of South-Eastern Europe. The researchers examined various aspects of competitiveness, such as labour productivity, innovation potential, and the quality of institutions and infrastructure. B. Chistruga & R. Crudu (2021) noted that the European integration has generally had a positive impact on the competitiveness of the new EU member states. Specifically, accession to the Union has contributed to increased labour productivity, foreign investment, and improved the institutional environment in these countries. At the same time, the researchers emphasise the presence of considerable differences in the levels of competitiveness between the new and old EU members, as well as between the new members themselves.

Despite the significant contribution of the analysed studies to the understanding of European integration processes in South-Eastern Europe, some aspects of this issue require further investigation. Specifically, a comprehensive analysis of the experience of countries in the region that are already EU members, in terms of their achievements and challenges on the path towards integration, would help identify possible ways to optimise these processes for countries that are still seeking to join the Union.

The purpose of this study was to analyse the experience and prospects for further European integration of the countries of South-Eastern Europe. To fulfil this purpose, the following objectives were set: to investigate the specific features of European integration processes in the countries of South-Eastern Europe that are already members of the EU; to analyse European integration measures and reforms in those countries of the region that have not yet joined the EU; to assess the prospects for further European integration of the countries of South-Eastern Europe, considering current geopolitical challenges.

Materials and Methods

The study of the practices and prospects of further European integration of the countries of South-Eastern Europe was based on a comprehensive analysis of a wide range of sources and the use of various methods of scientific cognition. The study was based on official documents of the European Union, namely the European Commission's reports (2023a; 2023b; 2023c; 2023d; 2023e) on the progress of the candidate countries in implementing the Copenhagen criteria. These reports provided up-to-date information on the status of reforms and implementation of EU requirements in the countries of the region. International agreements, specifically the Stabilisation and Association Agreement between the EU and the Western Balkans (Stabilisation and Association Agreement, 2003), have become a valuable source of information. The analysis of these documents helped to assess the legal framework for cooperation between the EU and the countries of the region and to identify key areas for reform. The economic aspects of European integration were analysed using statistical data and analytical reports of international organisations. Specifically, the study analysed the World Bank's data on the economic development of the Western

Balkans (Western Balkans Regular Economic Report, 2024), UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) reports on foreign direct investment (Foreign direct investment..., 2023), and the International Labour Organization's data on unemployment (Unemployment Rates Around the World..., 2024). To assess the progress of countries in the fight against corruption, the study used data from the Corruption Perceptions Index published by Transparency International (Corruption perceptions index, 2023). This helped to compare the situation in the countries of the region with the EU average.

The study compared the practices of European integration of different countries in South-Eastern Europe. The economic growth models chosen by Southern European countries and Central and Eastern European countries were compared, which helped to identify their impact on the European integration. Particular attention was paid to the analysis of the export-oriented growth model of Central and Eastern European countries and the consumption-oriented model in Southern European countries. The processes of adaptation of the legislation of the countries of the region to the EU norms, reform of state institutions and implementation of European standards in various spheres were studied. The issues of judicial reform, fighting corruption, and strengthening the rule of law in the context of the Copenhagen criteria were considered in detail.

The study provided a comprehensive analysis of European integration processes as a complex system of interrelated economic, political, and social factors. The study covered the interrelationships between different aspects of European integration and their impact on the overall progress of the countries of the region. Special attention was paid to the impact of economic reforms on the social sphere and political stability. The influence of external actors, specifically Russia and China, on European integration processes in the region was assessed. The study analysed the data on the energy dependence of the countries of the region on Russia and the volume of Chinese investments in infrastructure. Potential geopolitical implications of this influence for the European integration process were considered.

The study developed an original scale for assessing the progress of South-Eastern European countries in implementing the Copenhagen criteria. A scale from 1 to 100 was used to assess progress in the political, economic, and administrative spheres. The estimates were based on the analysis of official reports of the European Commission, statistics from international organisations and expert assessments. The political criteria included an assessment of the stability of democratic institutions, respect for human rights, and the independence of the judiciary. The economic criteria included the presence of a functioning market economy, macroeconomic stability, and the level of economic convergence with the EU. The administrative criteria assessed the ability to implement the *acquis communautaire*, the effectiveness of public administration, and the administrative capacity to use EU funds. These assessments are intended to provide a general comparison of the relative progress of countries and do not claim to be absolutely accurate, but rather reflect general trends in the European integration process of the countries of the region.

Results

Specific features of European integration processes in the EU member states of South-Eastern Europe. The European integration of the countries of South-Eastern Europe (SEE) was characterised by complex economic transformations aimed at adapting their economies to the standards of the European Union. This adaptation took place against the backdrop of the transition from a planned to a market economy, which created additional challenges.

The SEE countries demonstrated different patterns of economic growth in the European integration. Specifically, Southern European countries such as Spain and Portugal have been developing a consumption-oriented growth model based on debt financing. In contrast, the countries of Central and Eastern Europe (CEE), including Poland, Hungary, the Czech Republic, and Slovakia, have opted for an export-led growth model that has been heavily dependent on foreign direct investment (FDI) (Vukov, 2023).

This difference in economic development strategies had profound consequences for the European integration process. Southern European countries have faced the problems of high debt levels and low competitiveness, which became particularly evident during the 2008 financial crisis. According to V. Vukov (2023), the debt-based, consumption-oriented growth model of Southern Europe before 2008, with different levels of adjustment after the crisis, created significant economic challenges for these countries during the integration.

On the other hand, CEE countries have managed to achieve more sustainable economic growth due to their export orientation and FDI attraction. M. Blikhar (2023) noted that "liberalisation of foreign trade under the conditions of European integration should increase its reliability and irreversibility". This statement underlines the significance of trade liberalisation as a key aspect of economic integration for CEE countries. Notably, the economic integration has not been homogeneous even among the countries of the same region. Slovakia, for instance, was the latest of all CEE countries to intensify its European vector, only in the late 1990s. This was caused by both economic and political factors (Blikhar, 2023).

One of the key economic aspects of integration was the alignment of the trade policies of the SEE countries with the EU's common trade policy. This included trade liberalisation, reduction of tariff barriers, and harmonisation of regulations. Attracting foreign direct investment was also an essential aspect of economic integration. CEE countries have been actively using this tool to modernise their economies. The FDI-dependent export-oriented growth model in Eastern Europe has become a key characteristic of the economic development of these countries in European integration (Vukov, 2023).

Institutional reforms and legislative adaptation have been critical aspects of the European integration processes in South-Eastern Europe (Vos, 2020). These processes required considerable effort and resources, as they involved a fundamental restructuring of the legal and institutional systems of these countries. One of the key aspects of the institutional reforms was the creation and strengthening of independent regulatory bodies. This included reforming the judiciary, establishing anti-corruption bodies, strengthening the protection of property rights, and

ensuring the rule of law. These reforms were necessary to meet the Copenhagen criteria for EU membership.

In 1993, certain requirements (the so-called "Copenhagen criteria") were put forward for countries that expressed a desire to accede (Copenhagen European Council..., 1993; Dudley, 2020). These criteria included the stability of institutions that guarantee democracy, the rule of law, human rights, and respect for and protection of minorities; a functioning market economy and the ability to handle competitive pressures and market forces within the EU; and the ability to assume the obligations of membership, including adherence to the objectives of political, economic, and monetary union (Blikhar, 2023).

The adaptation of the legislation was a particularly complex process, as it required harmonisation of national laws with the *acquis communautaire*, the EU's body of legal norms. This covered a wide range of areas, including competition law, consumer protection, environmental law, labour law, and many others. Notably, the legislative adaptation was not the same for all the SEE countries. For instance, Hungary gained IMF membership as early as 1982, and in 1988 it was the first CEE country to receive a stand-by loan (Blikhar, 2023). This shows that some countries started the process of institutional reforms earlier than others.

One of the key challenges in institutional reforms was the need to ensure not only the formal adoption of legislation, but also its effective implementation. The EU promoted domestic development banks, financed the creation of investment promotion agencies, and regional development agencies; and strengthened state aid institutions that were key to attracting TNCs (transnational corporations) to complex sectors such as automotive or ICT (information and communication technologies) (Albu Comănescu, 2021). This underscores the EU's comprehensive approach to institutional reforms in the SEE countries.

The social impact of European integration on the countries of South-Eastern Europe has been significant and multifaceted. The integration process has led to profound changes in the social structure, value system, and lifestyle of the citizens of these countries. One of the key social impacts of European integration has been an increase in labour mobility. The opening of borders within the EU has allowed citizens of the SEE countries to seek employment in other member states. This has led to considerable migration flows, especially from the CEE countries to more developed countries in Western Europe. The increase in demand for Polish food abroad has been facilitated by labour migration from Poland, which has been another favourable consequence of European integration, despite some critical assessments of this phenomenon (Blikhar, 2023).

Labour migration had both positive and negative consequences. On the one hand, it has helped to reduce unemployment in countries of origin and provided an additional source of income for many families through remittances. On the other hand, this has led to the emigration of highly skilled professionals and demographic problems in some of the SEE countries. Another significant social aspect of European integration was the introduction of European standards in the field of social protection and labour relations. This included strengthening the protection of employees' rights, introducing anti-discrimination legislation, and improving working conditions. The EU not only demanded liberalisation and privatisation, but also helped build state development capacities, including the social sector (Albu Comănescu, 2021).

European integration has also had a considerable impact on the education system in the SEE countries. The introduction of the Bologna system, the expansion of student exchange programmes such as *Erasmus*, and the recognition of qualifications between EU member states have opened new opportunities for young people in these countries (Reilly & Sweeney, 2022). Notably, the social consequences of European integration have not been the same for all segments of the population. While some groups have benefited from integration, others have faced challenges in adapting to the new environment. For instance, M. Blikhar (2023) noted that in Poland, "heavy industry has been hit hardest, leading to a rapid rise in unemployment". European integration has also led to changes in the system of values and identity. The convergence with European norms and standards has affected the cultural and social aspects of life in the SEE countries. This included strengthening the protection of minority rights, gender equality, and other European values. EU membership is considered by CEE countries as the culmination of their dreams of returning to Europe after its artificial division (Van Oudenaren, 2021). This indicates a profound cultural and identity-based aspect of European integration for these countries. The social consequences of European integration for the SEE countries were complex and multifaceted. They included both positive aspects, such as increased mobility, improved social standards, and expanded opportunities, and challenges related to adapting to new conditions and preserving national identity within the wider European space.

To summarise, the European integration processes in the countries of South-Eastern Europe had both common features and significant differences. These differences were conditioned by both historical and economic factors, as well as different approaches of the EU to managing integration in different periods. The key conclusion is that European integration is a complex and multifaceted process that requires careful balancing between national interests and EU requirements, as well as adaptation to new economic and social realities.

European integration measures and reforms in the countries of South-Eastern Europe that have not yet joined the EU. The European integration for the SEE countries that are not yet members of the European Union is a complex and multifaceted path that necessitates substantial reforms and transformations in various spheres of public life. This road to the EU is characterised by both considerable achievements and serious challenges that require constant attention and efforts on the part of the governments of these countries.

The Copenhagen criteria, established by the European Council in 1993, stays the cornerstone of the EU expansion process. They include political, economic, and administrative requirements that candidate countries must fulfil to accede the EU (Copenhagen European Council..., 1993). Meeting the Copenhagen criteria is a key condition for all countries seeking EU membership. Progress in meeting these criteria is uneven across the SEE

countries and depends on the specific circumstances of each country. Serbia, for instance, has made considerable progress in economic reforms but faces challenges in the rule of law and normalising relations with Kosovo. According to the European Commission (2023d), Serbia has made some progress in meeting the criteria for the functioning of democratic institutions and public administration reform, but further efforts are needed in the areas of judicial reform and anti-corruption. Bosnia and Herzegovina, on the other hand, faces more fundamental problems related to its complex constitutional structure. Bosnia and Herzegovina's constitutional architecture, created by the Dayton Accords, often acts as an obstacle to the effective implementation of reforms necessary to meet the Copenhagen criteria (Kurecic & Brodanac, 2021). North Macedonia is showing progress in many areas, especially after the resolution of the dispute with Greece over the country's name. Despite significant efforts, North Macedonia still faces challenges in reforming its judiciary and fighting organised crime (Qorraj *et al.*, 2024). The Figure 1 illustrates the assessment of the progress of the SEE countries in meeting the Copenhagen criteria as of 2023. The estimates are based on expert opinions and official reports of the European Commission.

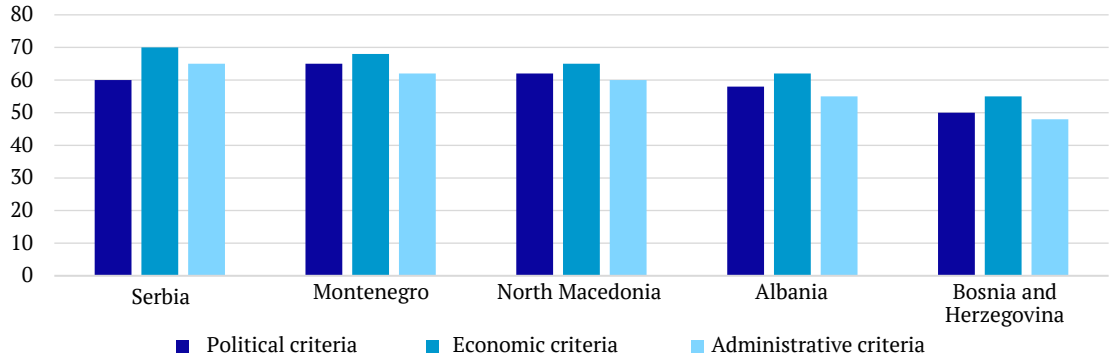

Figure 1. Progress of the SEE countries in meeting the Copenhagen criteria
Notes: the values of progress in fulfilling the political, economic, and administrative criteria (on a scale from 1 to 100) are approximate estimates of the author of this study based on the analysis of available data and expert assessments as of 2023
Sources: compiled by the author of this study based on European Commission reports (2023a; 2023b; 2023c; 2023d; 2023e)

Economic reforms play a key role in European integration of the SEE countries. These reforms are aimed at creating a functioning market economy and increasing the competitiveness of countries in the European market. Economic convergence with the EU is still one of the biggest challenges for the SEE countries. FDI plays a significant role in the modernisation of the economies of the SEE countries. However, the impact of FDI on convergence with the EU is ambiguous and depends on the sectoral distribution of investment and the ability of local economies to absorb technology and knowledge (Richet, 2020). For instance, in Serbia, a considerable share of FDI is directed to the manufacturing sector, which contributes to the development of export-oriented industries. According to the National Bank of Serbia, FDI in the country amounted to EUR 4.6 billion in 2022, which indicates the country's growing attractiveness to foreign investors (Foreign direct investment..., 2023).

Trade liberalisation is an essential aspect of economic reforms. The SEE countries are actively working to harmonise their trade regimes with EU standards. The implementation of the Stabilisation and Association Agreements (Stabilisation and Association..., 2003) has contributed to a noticeable increase in trade between the SEE countries and the EU. For instance, according to the European Commission, the volume of trade between the EU and North Macedonia increased by 34% between 2015 and 2022 (North Macedonia..., 2023). However, economic convergence is still slow. On average, the gross domestic product (GDP) per capita in the SEE countries is only 41% of the EU average in 2022 (Steinbach, 2024). This underscores the need for further structural reforms and investment in human capital and infrastructure.

The SEE countries face a series of challenges on their way towards EU accession. These challenges are diverse and include both internal and external factors. Political instability is a key challenge, especially in Bosnia and Herzegovina and in relations between Serbia and Kosovo. Unresolved ethnic conflicts and complex constitutional structures in some SEE countries substantially decelerate the European integration (Kurecic & Brodanac, 2021). For instance, in Bosnia and Herzegovina, a complex ethnic-based system of government often leads to political deadlocks and blockages of important reforms. Ensuring the rule of law and effectively combating corruption stay critical challenges for all SEE countries. Despite the adoption of anti-corruption legislation, its effective implementation is still problematic (Qorraj *et al.*, 2024). According to Transparency International, the Corruption Perceptions Index in the SEE countries stays significantly lower than the EU average. For example, in 2022, Albania had a score of 37 out of 100 points, while the EU average was 64 points (Corruption perceptions index, 2023).

Improving the administrative capacity of state institutions is a key challenge for the effective implementation of reforms and management of the European integration process. Limited administrative capacity often leads to delays in the implementation of the *acquis communautaire* and inefficient use of EU financial aid. For example, according to the European Commission, the target disbursement rate for IPA II by 2020 was set at 100% for

the IPA 2014, 2015, and 2016 programme years, 70% for IPA 2017 and 30% for IPA 2018 (Instrument for pre-accession…, 2020). This suggests that improving absorptive capacity and administrative capacity is a key priority for the effective use of EU pre-accession aid.

Economic challenges include the need to further modernise the economy, improve competitiveness, and create a favourable business environment. The SEE countries are facing the problem of emigration of highly skilled professionals, which adversely affects human capital and innovation potential. According to the United Nations (Youth unemployment and underemployment…, 2022), the youth unemployment rate in North Macedonia in 2022 was 35.5%, one of the highest in Europe.

The geopolitical situation also affects the European integration of the SEE countries. The growing influence of Russia and China in the region poses additional challenges to the European integration aspirations of the SEE countries. Considerable Chinese investment in Serbia's infrastructure under the One Belt, One Road initiative has raised concerns about possible conflicts of interest and the compliance of these projects with EU standards (Kurecic & Brodanac, 2021).

A. Steinbach (2024) addresses the factor of "expansion fatigue" among some EU member states, which may slow down the integration process. Scepticism about further EU expansion, especially after Brexit, creates additional obstacles for the SEE countries on their way towards membership. To overcome these challenges, the SEE countries and the EU are taking various measures. Specifically, the EU introduced a new methodology for the enlargement process in 2020, which makes provision for clearer criteria for assessing progress and the possibility of reversing the negotiations in case of lack of progress. G. Qorraj *et al*. (2024) emphasise that "the new methodology aims to increase the credibility of the enlargement process and ensure its greater predictability". For their part, the SEE countries continue to implement reforms and strengthen regional cooperation. A vital step in this regard was the creation of the Western Balkans Regional Economic Area in 2017, which aims to deepen economic integration in the region and prepare countries for participation in the EU single market (Neskovic, 2019).

Table 1 illustrates the diversity of progress and challenges faced by the countries of South-Eastern Europe on their path towards European integration. Notably, the data in the table reflects the situation as of 2023 and may change over time. Analysing the table, several key observations can be made. Even though all countries have candidate status, there are considerable differences in the pace of their integration. Montenegro and Serbia have made the most progress in their accession negotiations, while Bosnia and Herzegovina is still waiting for the start of negotiations. There is a significant difference in the economic development of the countries in the region. Montenegro has the highest GDP per capita relative to the EU average (50%), while Albania has the lowest (32%). This underscores the need for further economic reforms and convergence with the EU. All countries in the region score low in the Corruption Perceptions Index, which indicates that efforts to fight corruption and strengthen the rule of law need to be intensified. Unemployment stays high in all countries of the region, especially in Bosnia and Herzegovina (13.3%) and Montenegro (15.3%). This suggests the necessity of further structural reforms to create jobs and increase the competitiveness of economies.

Table 1. Comparative table of European integration processes in the countries of South-Eastern Europe

Criterion	Serbia	Montenegro	North Macedonia	Albania	Bosnia and Herzegovina
Status in European integration (2023)	Candidate, negotiations have started	Candidate, negotiations have started	Candidate, negotiations have started	Candidate, negotiations have started	Candidate, negotiations have not started
Year of application for EU membership	2009	2008	2004	2009	2016
Progress in meeting political criteria (1-100)	60	65	62	58	50
Progress in meeting economic criteria (1-100)	70	68	65	62	55
Progress in meeting administrative criteria (1-100)	65	62	60	55	48
GDP per capita as a % of the EU average (2022)	43%	50%	38%	32%	33%
Corruption Perceptions Index (2022)	36	45	39	37	34
Unemployment rate (2024)	9.4%	15.3%	14.5%	11%	13.3%
Key challenges	Relations with Kosovo, judicial reform	Fighting corruption and reforming public administration	Interethnic relations, judicial reform	Property rights, public administration reform	Constitutional reform, interethnic relations

Table 1. Continued

Criterion	Serbia	Montenegro	North Macedonia	Albania	Bosnia and Herzegovina
Key achievements	Economic reforms, regional cooperation	Progress in accession negotiations	Resolving the name dispute with Greece	Judicial reform	Application for membership

Notes: The values of progress in fulfilling political, economic, and administrative criteria (on a scale from 1 to 100) are approximate estimates of the author of this study based on the analysis of available data and expert assessments as of 2023.
Sources: developed by the author of this study based on findings by A. Steinbach (2024), Corruption perceptions index (2023), International Labour Organization data on unemployment (Unemployment Rates…, 2024), European Commission (2023a; 2023b; 2023c; 2023d; 2023e)

The specific challenges faced by the countries of South-Eastern Europe on their path towards European integration may seem unique, but an analysis of the experience of some EU member states suggests that analogous problems have already been successfully addressed within the European Union. The issue of constitutional reforms is an important one, especially for Bosnia and Herzegovina. In this respect, Belgium's experience is extremely instructive. Belgium's transformation from a unitary to a federal state through a series of constitutional reforms demonstrates how complex ethnic and linguistic differences can be effectively addressed (Van Haute & Deschouwer, 2020). The Belgian model of federalism and the distribution of powers between different levels of government could serve as a basis for reforming the complex constitutional structure of Bosnia and Herzegovina. This would allow for a balance between the interests of different ethnic groups, while creating an effective system of governance at the national level.

In terms of interethnic relations, which are a key challenge for North Macedonia, it is worth paying attention to the experience of Finland. The Finnish model of ensuring the rights of the Swedish-speaking minority through official bilingualism and cultural autonomy (Lindroos, 2021) is an example of how minority rights protection can contribute to social cohesion and stability. Applying an analogous approach in North Macedonia could help improve relations between Macedonians and the Albanian minority, creating an atmosphere of mutual respect and equality.

In the area of judicial reforms, which are critical for all countries in the region, the experience of Bulgaria and Romania may be useful. The reformation of the judiciary in these countries under EU supervision through the Cooperation and Verification Mechanism, albeit challenging, has demonstrated the significance of consistency and external monitoring in reforms (Cheesman & Badó, 2023). This underscores the need for close cooperation with the EU in reforming the judiciary for the countries of South-Eastern Europe that are seeking European integration.

Finally, in the fight against corruption, which stays a fundamental problem for many countries in the region, including Albania, it is worth paying attention to the experience of Estonia. Estonia's significant success in digitalising public services has substantially reduced opportunities for corruption (Burzyński, 2022). The introduction of analogous technological solutions in South-Eastern European countries could be an effective tool in the fight against corruption, increasing transparency and efficiency of public administration.

Thus, the practices of EU member states in addressing analogous challenges demonstrates that despite the complexity of the problems faced by the countries of South-Eastern Europe, there are successful models for addressing them within the EU. However, it is important to understand that direct copying of these models may be ineffective. Instead, this experience needs to be carefully adapted to the local context, considering the specifics of each country.

Thus, employing the experience of EU member states can become a catalyst for accelerating the European integration process of South-Eastern European countries. This will not only help to overcome specific obstacles but will also contribute to a more profound understanding of European values and principles. Ultimately, such an approach could lead to a more stable, democratic, and economically developed region, ready for full integration into the European community.

The diversity of challenges and levels of progress in the SEE countries requires an individual approach from the EU that accommodates the specifics of each country, while maintaining common standards and requirements. This means that although the general entry criteria stays the same for all countries, the ways to achieve them may differ. The successful integration of the SEE countries into the EU requires not only the efforts of the candidate countries, but also the EU's readiness to adapt its institutions and policies to expansion. This includes, specifically, reforming the EU's decision-making process, reviewing budgetary policy, and adapting agricultural policy.

Regional cooperation is an essential aspect of the European integration process. Strengthening regional cooperation not only contributes to economic integration and political stability in the region, but also demonstrates the readiness of the SEE countries to integrate more closely with the EU. An example of such cooperation is the Mini-Schengen initiative (Bregu, 2024), launched by Serbia, Albania, and North Macedonia in 2019, which aims to create a free movement area for people, goods, services, and capital in the region.

However, regional cooperation should not be considered an alternative to EU membership, but rather as a complement to the European integration process. This is an important caveat, as there are fears that increased regional cooperation could be used by some EU member states as an argument to delay further enlargement. Public support is also an essential factor in the European integration process. A. Steinbach (2024) cites survey data showing that "the level of support for EU membership among the population of the SEE countries stays high, although it has declined slightly in recent years".

To summarise, the European integration of the countries of South-Eastern Europe is complex and multidimensional. It requires not only the fulfilment of formal criteria, but also in-depth structural reforms, strengthening of democratic institutions and the rule of law, development of a competitive economy, and overcoming historical conflicts. Despite the multitude of challenges, the countries of the region are making progress in many areas, albeit at different rates. The success of the European integration process depends on the joint efforts of the SEE countries, the European Union, and the international community. The integration of the SEE countries into the EU is not only a technical process of fulfilling the criteria, but also a strategic choice that can ensure stability, prosperity, and peace across the European continent.

Prospects for further European integration of the countries of South-Eastern Europe. The geopolitical landscape of South-Eastern Europe has undergone significant changes in recent decades, which has substantially affected the region's European integration processes. The key factor determining the geopolitical dynamics in the SEE is the growing competition between the European Union and other global players, specifically Russia and China.

The EU has traditionally considered the SEE as an area of strategic interest, seeking to ensure stability and prosperity on its south-eastern borders. The growing influence of Russia and China in the region poses additional challenges to the European integration aspirations of the SEE countries. This is manifested in increased investment by these states, especially in infrastructure projects, which may lead to increased economic and political dependence of the countries of the region on these external actors (Steinbach, 2024).

The Russian Federation, specifically, is actively using its influence in the energy sector, which is critical for many of the SEE countries. According to the European Commission (2023d), Serbia stays heavily dependent on Russian gas, accounting for about 89% of its natural gas imports (Obradovic, 2023). This dependence creates potential risks for energy security and can be used as an instrument of political pressure. China, for its part, is implementing the One Belt, One Road initiative in the region, investing heavily in infrastructure projects (Vänttinen, 2023). While these investments contribute to the economic development of the region, they also raise concerns about possible conflicts of interest and the projects' compliance with EU standards.

In response to these challenges, the EU is strengthening its presence and influence in the region. Specifically, in 2020, a new methodology for the expansion process was introduced, which provides clearer criteria for assessing the progress of candidate countries and an increased emphasis on the rule of law (Tilev, 2020). This initiative is aimed at boosting confidence in the expansion process and making it more predictable.

The resolution of bilateral disputes between countries in the region stays an essential geopolitical factor. An example of a positive development in this area is the resolution of the long-standing dispute between Greece and North Macedonia over the name of the latter, which paved the way for the start of negotiations on North Macedonia's accession to the EU (Qorraj *et al.*, 2024). At the same time, unresolved issues, such as relations between Serbia and Kosovo, continue to pose obstacles to European integration.

In the context of global geopolitical changes, including growing tensions between the West and Russia, as well as increased global competition with China, the significance of the SEE for the EU is growing. The integration of the SEE countries into the EU is not only a technical process of fulfilling the criteria, but also a strategic choice that can ensure stability, prosperity, and peace across the entire European continent (Kurecic & Brodanac, 2021).

The economic prospects of the countries of South-Eastern Europe are intricately linked to their progress in the European integration. Although the region shows some economic potential, it still faces considerable challenges on its path to reaching the level of development of EU countries. According to the World Bank (Western Balkans Regular..., 2024), the average GDP growth rate in the Western Balkans in 2022 was 3.4%, which is a positive indicator, especially considering the global economic challenges posed by the COVID-19 pandemic and geopolitical tensions. However, economic convergence with the EU is still one of the greatest challenges for the SEE countries. On average, the GDP per capita in the SEE countries is only 41% of the EU average in 2022, indicating a significant gap in economic development.

An important aspect of economic prospects is the development of trade relations with the EU. According to the European Commission (2023), the EU stays the principal trading partner of the Western Balkans, accounting for more than 70% of the region's total trade. The implementation of the Stabilisation and Association Agreements (SAAs) has contributed to a considerable increase in trade between the SEE countries and the EU. For instance, trade between the EU and North Macedonia grew by 34% between 2015 and 2022 (North Macedonia..., 2023).

However, the region's economic potential is still constrained by a series of structural problems. Specifically, high unemployment stays a serious challenge. According to the International Labour Organization (2023), the unemployment rate in the Western Balkans in 2022 ranged from 9.4% in Serbia to 15.3% in Montenegro. The problem of youth unemployment is particularly acute. For example, in North Macedonia, the youth unemployment rate in 2022 was 35.5%, which is one of the highest in Europe (Youth unemployment and underemployment..., 2022).

To overcome these challenges and realise the economic potential of the SEE countries, various reforms and initiatives are being implemented. Specifically, a vital step was the creation of the Western Balkans Regional Economic Area in 2017, which aims to deepen economic integration in the region and prepare countries for participation in the EU single market. According to M. Bregu (2024), "...this initiative aims to create a free movement area for people, goods, services, and capital in the region, which can contribute to economic growth and competitiveness". The EU also actively supports the economic development of the region through various financial instruments. Specifically, the Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA III) for 2021-2027 makes provision for the allocation of EUR 14.2 billion to support EU candidate and potential candidate countries (Instrument for pre-accession..., 2020). These funds are used to support reforms,

develop infrastructure, increase competitiveness, and stimulate economic growth. The development of the digital economy and innovation is also an essential aspect of economic prospects. The EU supports these areas through various programmes such as Horizon Europe and Digital Europe. However, the SEE countries are still falling short of the EU average in terms of innovation and digitalisation of the economy (Chistruga & Crudu, 2021). This underscores the need for further investment in these areas to improve the competitiveness of the region's economies.

Institutional and social aspects play a key role in the European integration of the countries of South-Eastern Europe. Successful integration requires not only economic reforms, but also in-depth institutional changes and social transformations. Another essential aspect of institutional development is to improve the administrative capacity of state bodies. Limited administrative capacity often leads to delays in the implementation of the *acquis communautaire* and inefficient use of EU financial aid (Qorraj *et al.*, 2024). This points to the need to further strengthen the institutional capacity of the SEE countries. An important social aspect is ensuring social cohesion and inclusiveness. European integration processes can lead to considerable social transformations that can cause tensions in society (Giner, 2022). This is particularly relevant in countries with ethnically diverse populations, such as Bosnia and Herzegovina and North Macedonia.

The EU supports the social development of the SEE countries through various programmes and initiatives. Specifically, the Erasmus+ programme promotes the mobility of students and teachers, which increases the educational potential of the region. According to the European Commission (2023), in 2022, over 30,000 students from the Western Balkans took part in Erasmus+ exchange programmes (Reilly & Sweeney, 2022).

A valuable tool for promoting institutional and social change is the conditionality mechanism that the EU uses in its relations with candidate countries. This mechanism stipulates that progress in accession negotiations and financial assistance are contingent on the performance of certain conditions, including the rule of law, democracy, and human rights. The conditionality mechanism is a powerful tool for stimulating reforms, but its effectiveness depends on the EU's consistency and credibility in applying it (Steinbach, 2024).

In the context of institutional changes, it is also important to note the need for the EU itself to adapt to potential enlargement. The successful integration of the SEE countries into the EU requires not only the efforts of the candidate countries, but also the EU's readiness to adapt its institutions and policies to expansion (Albu Comănescu, 2021). This includes, specifically, reforming the EU's decision-making process, reviewing budgetary policy, and adapting agricultural policy.

Social aspects of European integration also include labour migration and labour mobility. On the one hand, the freedom of movement of labour is one of the key principles of the EU and can contribute to economic development and cultural exchange. On the other hand, massive emigration of skilled workers can have negative consequences for countries of origin, leading to the emigration of highly skilled professionals and demographic problems (Vukov, 2023). This requires the development of a balanced policy that would facilitate circular migration and return migration.

Education and science are also important aspects of social integration. The EU is actively supporting the development of higher education and research in the SEE countries through programmes such as Horizon Europe and the European Research Area. However, the SEE countries are still falling short of the EU average in terms of innovation development and scientific productivity (Chistruga & Crudu, 2021). Therefore, this highlights the need for further investment in these areas and strengthened cooperation with EU research institutions.

In summary, the institutional and social aspects of the future integration of the SEE countries into the EU are complex and multidimensional. They require not only technical changes in legislation and administrative structures, but also profound transformations in social consciousness, culture, and identity. Successful integration depends on the ability of the SEE countries to effectively implement the necessary reforms, as well as on the EU's willingness to provide the necessary support and adapt its own structures to enlargement.

Discussion

The findings of the study of European integration processes in the countries of South-Eastern Europe revealed a complex picture of economic, political, and social transformations. The economic convergence of the SEE countries with the EU stays one of the key challenges of the European integration process. S. Economides (2020) underlined the complexity of this process, which is confirmed by the results of the analysis. However, in contrast to the pessimistic forecasts of S. Economides (2020), the data obtained indicate positive trends. Specifically, there has been an increase in trade between the SEE and the EU countries, as well as a gradual improvement in economic performance in some countries of the region. Notably, these positive trends are not uniform across the region. Some countries, such as Montenegro and Serbia, are making faster progress, while others, such as Bosnia and Herzegovina and Albania, face more difficulties. This heterogeneity points to the need for a differentiated approach to the economic integration of different SEE countries.

The findings indicate the potential for economic growth and deeper integration, provided that effective reforms are implemented, and the EU continues to support them. Structural reforms aimed at improving the competitiveness of the SEE countries' economies and attracting foreign direct investment are particularly important. Thus, the present study offers a more optimistic view of the prospects for economic convergence of the SEE countries with the EU than presented by S. Economides (2020). However, this optimism is cautious and is based on the need for further efforts on the part of both the SEE countries and the EU to ensure sustainable economic convergence.

The findings of T. Sekulić (2020) confirm the problem of high unemployment in South-Eastern Europe, especially among young people. The researcher focused on the structural economic problems of the region, which lead to persistent unemployment. The results of the analysis correlate with T. Sekulić's conclusions but offer a more nuanced view of the situation. In contrast to the pessimistic

position of T. Sekulić, the data obtained indicate that there are active measures to overcome these challenges. Specifically, the creation of the Western Balkans Regional Economic Area is considered an important initiative aimed at stimulating economic growth and creating new jobs. Notably, the effectiveness of these measures may differ from country to country in the region. For instance, while Montenegro and Serbia have made some progress in reducing unemployment, the situation in Bosnia and Herzegovina and North Macedonia stays more challenging. This points to the need for a differentiated approach to addressing unemployment in different SEE countries.

The analysis also reveals the potential positive impact of European integration processes on the labour market in the region. Deepening economic integration and preparing countries for participation in the EU single market can help create new employment and professional development opportunities, especially for young people. The geopolitical aspect of the SEE's European integration, specifically Russia's influence, confirms the observations of R. Panagiotou (2021). Serbia's energy dependence on Russian gas does pose considerable challenges to European integration, as the researcher notes. This dependence can be used as an instrument of political pressure and potentially threatens the region's energy security. However, contrary to the researcher's predominantly negative assessment, the data suggest that this situation stimulates the processes of energy diversification in the region. The SEE countries are actively seeking alternative energy sources and working to improve energy efficiency, which could reduce their dependence on Russian gas in the future.

Continuing the consideration of the geopolitical influence on the European integration of the SEE, it is worth paying attention to the study by N. Markovic Khaze & X. Wang (2021), which focused on China's role in the region. The researchers emphasise China's growing economic influence through significant investments in the infrastructure of the SEE countries, including Serbia, within the framework of the One Belt One Road Initiative. In contrast to the researchers' predominantly negative assessment of this impact, the findings of this study suggest potential positive effects of Chinese investment on the economic development of the region. Specifically, these investments contribute to the modernisation of transport and energy infrastructure, which can increase the competitiveness of the economies of the SEE countries. However, it is important to note the need to ensure that these projects meet EU standards and avoid creating excessive economic dependence on China.

Analogously, China's significant investment in Serbia's infrastructure within the framework of the One Belt One Road Initiative poses both potential risks and opportunities for economic development. These investments contribute to the modernisation of transport and energy infrastructure, which can increase the competitiveness of the Serbian economy and other countries in the region. However, it is vital to ensure that these projects meet EU standards and avoid creating excessive economic dependence on China.

As noted by L. Scazzieri (2021), the uneven progress in implementing the Copenhagen criteria among the SEE countries confirms the need to "revitalise" European policy. The scores range from 70 in Serbia for economic criteria to 48 in Bosnia and Herzegovina for administrative criteria. This difference indicates the need for a differentiated approach of the EU to the countries of the region. However, in contrast to the researcher's focus on the political aspects, the data show concrete economic and administrative indicators of progress. Serbia, for instance, has made considerable progress in economic reforms but still faces challenges in the rule of law. Montenegro, on the other hand, shows more balanced progress with a score of 65 on the political and 68 on the economic criteria.

The analysis of regional cooperation confirms the conclusions of E. Tota (2020) on the significance of initiatives such as the Berlin Process. However, contrary to the researcher's political focus, the data demonstrate concrete economic effects, specifically through the creation of the Western Balkans Regional Economic Area. This initiative promotes deeper economic integration in the region, stimulating trade and investment. Furthermore, it helps the SEE countries to better prepare for participation in the EU single market, which is a crucial step towards full membership.

Significant amounts of EU financial support, including EUR 14.2 billion under IPA III for 2021-2027, confirm S. Lange's (2022) thesis that the Western Balkans are returning to the EU's focus. These funds are used to support reforms, develop infrastructure, increase competitiveness, and stimulate economic growth in the region. However, contrary to the researcher's optimistic forecasts, the data reveals problems with the effective use of these funds. This points to the need to further strengthen the administrative capacity of the SEE countries and improve the mechanisms for managing financial aid.

An analysis of bilateral disputes, such as the name issue between Greece and North Macedonia, confirms the findings of I. Armakolas & G. Triantafyllou (2020) on the complexity of regional relations. This issue has long been an obstacle to North Macedonia's European integration, and its resolution in 2018 was a vital step forward. However, in contrast to the researchers' focus on the role of Greece, the data shows a broader impact of these relations on European integration processes in the region. Specifically, they demonstrate the significance of resolving bilateral disputes for progress in European integration and the need for the EU to be actively involved in mediating and facilitating dialogue between the countries of the region.

The findings of the study partially confirm the thesis of L.S. Talani (2020) about the complexity and ambiguity of EU policies towards the Balkans. However, in contrast to the researcher's focus on the political aspects, the data demonstrate the concrete economic and social consequences of these policies for the SEE countries. Specifically, there has been a positive impact on trade and investment, but at the same time, there are challenges related to adaptation to EU standards and the need for complex reforms.

Overall, the findings of the study demonstrate that the European integration of the SEE countries is a complex, multidimensional process that requires a comprehensive approach. In contrast to many previous studies that focus on individual aspects, the data show that economic, political, institutional, and social factors are closely interconnected in this process. This underscores the need for

a more integrated approach to the study and management of European integration processes in the region. Such an approach should factor in not only the formal criteria for EU membership, but also the specific challenges and opportunities of each country, as well as regional dynamics in general. Only through a comprehensive understanding and addressing of all these factors can sustainable progress in the European integration of South-Eastern Europe be achieved.

Conclusions

An analysis of the specific features of European integration processes in the countries of South-Eastern Europe that are already members of the EU revealed a complex picture of economic, political, and social transformations. The countries of the region have demonstrated different models of economic growth: Southern European countries have developed a consumption-oriented model based on debt financing, while Central and Eastern European countries have opted for an export-oriented model that is largely dependent on foreign direct investment. This difference in strategies had profound consequences for the European integration process, affecting the economic stability and competitiveness of the countries. Institutional reforms and legislative adaptation have been critical aspects of the European integration process, requiring considerable efforts and resources to fundamentally restructure legal and institutional systems. The social impacts of European integration have been significant and multifaceted, including increased labour mobility, the introduction of European standards in social protection and labour relations, and changes in the system of values and identity.

The study of European integration processes in the countries of South-Eastern Europe reveals a series of important trends and challenges that are of significant practical importance for the formation of EU policy and development strategies of the countries of the region. The analysis of economic growth models demonstrates the significance of choosing the suitable economic development strategy for successful European integration. The experience of countries that have chosen the export-oriented model indicates the potential benefits of this approach for the SEE countries. This can serve as a guideline for shaping economic policy in the region, aimed at increasing competitiveness and attracting foreign direct investment. The uneven progress in implementing the Copenhagen criteria underscores the need for a differentiated approach by the EU to the countries of the region. This may include developing individual roadmaps for each country, considering their specific challenges and opportunities. Such a strategy could improve the efficiency of the European integration process and ensure more targeted support from the EU.

The identified problems with the rule of law and corruption point to the need to strengthen mechanisms for monitoring and supporting reforms in these areas. This could include developing more effective tools for measuring progress and providing technical assistance to strengthen justice institutions and anti-corruption bodies.

The geopolitical challenges posed by the influence of external actors in the region underscore the significance of developing a comprehensive EU strategy for the SEE countries. This strategy should accommodate not only the economic aspects of integration, but also energy security and strategic investments. Specifically, it is important to develop alternative energy projects and strengthen control over foreign investment in critical infrastructure. The elevated level of unemployment, especially among young people, points to the necessity of developing targeted employment and skills development programmes. This could include expanding exchange and internship programmes for young people from the SEE countries in the EU, as well as supporting the development of innovative sectors of the economy.

Overall, the findings of the presented study underline the need for a more integrated and strategic approach to the European integration of the SEE countries. This implies not only a focus on meeting formal criteria, but also the development of a long-term vision for the region's development as part of the EU. Such an approach could include the creation of special mechanisms for coordinating EU policy towards the SEE countries, strengthening regional cooperation, and developing innovative financial and technical support instruments.

Limitations of this study include the difficulty of obtaining complete and up-to-date data on all aspects of European integration processes in the region, as well as the rapidly changing geopolitical situation that may affect the prospects for European integration. Prospects for further research include a more detailed analysis of the impact of the new methodology of the EU enlargement process on the countries of the region, an investigation of the effectiveness of regional cooperation initiatives, such as the Western Balkans Regional Economic Area, and a study of the long-term socio-economic consequences of European integration for countries that have already become EU members. Furthermore, a major area for future research is to analyse the impact of global challenges, such as climate change and digital transformation, on European integration processes in the region.

Acknowledgements

None.

Conflict of Interest

None.

References

[1] Albu Comănescu, R. (2021). Beyond Western Balkans integration: Scenarios for the EU institutional aftermath. In A. Corpădean & L. Herţa (Eds.), *Proceedings of international conference: International relations and area studies: Focus on Western Balkans* (pp. 307-321). Cluj-Napoca: Cluj University Press.

[2] Armakolas, I., & Triantafyllou, G. (2020). Greece and EU enlargement to the Western Balkans: Understanding an ambivalent relationship. In J. Ker-Lindsay, I. Armakolas, R. Balfour & C. Stratulat (Eds.), *The national politics of EU enlargement in the Western Balkans* (pp. 97-115). London: Routledge. doi: 10.4324/9781003002253.

[3] Blikhar, M. (2023). Regulatory and legal support for the adaptation of the trade policy of Central and Eastern European countries to the common trade policy of the EU. In *Transformation of Ukraine's economy: Formation of an inclusive economy system and functionality of financial inclusion* (pp. 391-416). Riga: Publishing House "Baltija Publishing". doi: 10.30525/978-9934-26-321-7-17.

[4] Bohle, D. (2021). European integration, capitalist diversity and crises trajectories on Europe's Eastern periphery. In A. Johnston & A. Regan (Eds.), *Is the European Union capable of integrating diverse models of capitalism?* (pp. 95-110). London: Routledge. doi: 10.4324/9781003158455.

[5] Bregu, M. (2024). The regional cooperation in the Western Balkans and the Open Balkans initiative. *Academicus International Scientific Journal*, 15(29), 191-206.

[6] Burzyński, T.2022. *Implementation of digital management tools in public services-case of Estonian e-services (e-identity, ease of doing business, e-governance)*. (PhD thesis, Collegium civitas, Warsaw, Poland).

[7] Cadier, D. (2021). The geopoliticisation of the EU's Eastern Partnership. In *The European Union and its eastern neighbourhood* (pp. 77-99). London: Routledge. doi: 10.4324/9781003083634.

[8] Cheesman, S.J., & Badó, A. (2023). Judicial reforms and challenges in Central and Eastern Europe. *International Journal for Court Administration*, 14(2). doi: 10.36754/ijco.532.

[9] Chistruga, B., & Crudu, R. (2021). European integration and competitiveness of EU new member states. *European Journal of Economics and Business Studies*, 2(3), 175-185.

[10] Copenhagen European Council. (1993, June). Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/enlargement/ec/cop_en.htm.

[11] Corruption perceptions index. (2023). Retrieved from https://www.transparency.org/en/cpi/2023.

[12] Dudley, D. (2020). European Union membership conditionality: The Copenhagen criteria and the quality of democracy. *Southeast European and Black Sea Studies*, 20(4), 525-545. doi: 10.1080/14683857.2020.1805889.

[13] Economides, S. (2020). *From fatigue to resistance: EU enlargement and the Western Balkans*. Berlin: LSE IDES.

[14] European Commission. (2023a). *Albania report 2023*. Brussels: European Union.

[15] European Commission. (2023b). *Bosnia and Herzegovina report 2023*. Brussels: European Union.

[16] European Commission. (2023c). *Montenegro report 2023*. Brussels: European Union.

[17] European Commission. (2023d). *Serbia 2023 report*. Brussels: European Union.

[18] European Commission. (2023e). *North Macedonia 2023 report*. Brussels: European Union.

[19] Foreign direct investment (FDI) in Serbia. (2023). Retrieved from https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/serbia/investment.

[20] Giner, S. (2022). Political economy, legitimation and the state in Southern Europe 1. In *Uneven development in southern Europe* (pp. 309-350). London: Routledge.

[21] Hill, C., Smith, M., & Vanhoonacker, S. (Eds.). (2023). *International relations and the European Union*. Oxford: Oxford University Press.

[22] Instrument for pre-accession assistance (IPA II) 2014-2020. (2020). Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/93826fae-a054-428b-96c1-5e6ae2b0bf0a_en.

[23] Kurecic, P., & Brodanac, M. (2021). Western Balkans countries as a part of South-Eastern Europe: Experiences of accessing the European Union and prospects for future enlargement. In K. Hammes, H. Volarevic & O. Kaurova (Eds.), *Economic and social development: Book of proceedings* (pp. 96-105). Rabat: Varazdin Development and Entrepreneurship Agency.

[24] Lange, S. (2022). Western Balkans: Back in the EU spotlight. *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep06917.pdf.

[25] Lindroos, J.M. (2021). *Identification processes of a linguistic and cultural minority: A study on the Swedish minority of Finland*. (Master's thesis, Utrecht University, Utrecht, Netherlands).

[26] Markovic Khaze, N., & Wang, X. (2021). Is China's rising influence in the Western Balkans a threat to European integration? *Journal of Contemporary European Studies*, 29(2), 234-250. doi: 10.1080/14782804.2020.1823340.

[27] McCormick, J. (2020). *Understanding the European Union: A concise introduction*. London: Bloomsbury Publishing.

[28] Neskovic, P.S. (2019). The thorny road to the European integration of the Western Balkans region. *International Scientific Journal Monte*, 1(1), 89-100. doi: 10.33807/monte.1.201904250.

[29] Obradovic, D. (2023). Gas diversification as a way of strengthening the national security of the Republic of Serbia. *Security Science Journal*, 4(2), 132-150. doi: 10.37458/ssj.4.2.7.

[30] Panagiotou, R. (2021). The Western Balkans between Russia and the European Union: Perceptions, reality, and impact on enlargement. *Journal of Contemporary European Studies*, 29(2), 219-233. doi: 10.1080/14782804.2020.1798218.

[31] Qorraj, G., Hajrullahu, A., & Qehaja, D. (2024). Absorption capacity and the European integration of the Western Balkans. *Regional Science Policy & Practice*, 16(8), article number 100043. doi: 10.1016/j.rspp.2024.100043.

[32] Radosavljević, G., Babin, M., Erić, M., & Lazarević, J. (2020). Income convergence between Southeast Europe and the European Union. *Proceedings of the Faculty of Economics in Rijeka: A Journal of Economic Theory and Practice*, 38(2), 499-519. doi: 10.18045/zbefri.2020.2.499.

[33] Reilly, J., & Sweeney, S. (2022). Erasmus and the Bologna process: Promoting shared values through mobility, reform, and common instruments. In T. Hoerber, G. Weber & I. Cabras (Eds.), *The Routledge handbook of European integrations* (pp. 86-112). London: Routledge. doi: 10.4324/9780429262081.

[34] Richet, X. (2020). Foreign direct investment, transition and dependency in central and South East European countries. In G. Qorraj & I. Hashi (Eds.), *European Union and the Western Balkans* (pp. 125-138). Bangkok, Celje, Lublin, Malta: ToKnowPress.
[35] Scazzieri, L. (2021). *Reviving European policy towards the Western Balkans*. London, Brussels, Berlin: Centre for European Reform.
[36] Sekulić, T. (2020). *The European Union and the paradox of enlargement: The complex accession of the Western Balkans*. New York: Springer Nature.
[37] Stabilisation and Association Agreement. (2003, June). Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/stabilisation-and-association-agreement_en.
[38] Steinbach, A. (2024). The rocky road to EU accession for Western Balkan countries: Obstacles and lessons from the Eastern partnership. *Bruegel Working Paper*, 8.
[39] Talani, L.S. (Ed.). (2020). *EU and the Balkans: Policies of integration and disintegration*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
[40] The World Bank. (2024). *Western Balkans regular economic report*. Washington: The World Bank.
[41] Tilev, D. (2020). The new EU enlargement methodology: Enhancing the accession process. *Institute for Democracy Societas Civilis*. Retrieved from https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2020/03/Final-Commentary-Dragan-Tilev.pdf.
[42] Tota, E. (2020). Refocusing the European Union attention on the Western Balkans: The impact of the Berlin Process. *Journal of Liberty and International Affairs*, 6(2), 155-166.
[43] Van Haute, E., & Deschouwer, K. (2020). Federal reform and the quality of representation in Belgium. In T. Däubler, J. Müller & C. Stecker (Eds.), *Democratic representation in multi-level systems* (pp. 143-162). London: Routledge. doi: 10.4324/9780429203718.
[44] Van Oudenaren, J. (2021). *Crisis and renewal: An introduction to the European Union*. Lanham: Rowman & Littlefield.
[45] Vänttinen, J. (2023). *China as a factor in the EU's enlargement policy: The EU's measures to mitigate China's influence in the Western Balkans*. (Master's thesis, University of Helsinki, Helsinki, Finland).
[46] Ventura, L. (2024). *Unemployment rates around the world 2024*. Retrieved from https://gfmag.com/data/economic-data/world-unemployment-rates/.
[47] Vos, C. (2020). European integration through "soft conditionality": The contribution of culture to EU enlargement in Southeast Europe. In *Cultural diplomacy and international cultural relations: Volume I* (pp. 17-31). London: Routledge.
[48] Vukov, V. (2023). Growth models in Europe's Eastern and Southern peripheries: Between national and EU politics. *New Political Economy*, 28(5), 832-848. doi: 10.1080/13563467.2023.2189695.
[49] Youth unemployment and underemployment in North Macedonia: Coping mechanisms and strategies. (2022). Retrieved from https://sdgs.un.org/partnerships/youth-unemployment-and-underemployment-north-macedonia-coping-mechanisms-and.